

İslam Hukukunda Eşlerin Mali Mükellefiyetleri*

Financial Obligations of Spouses in Islamic Law

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin KARAYAKA**

Öz

Aile, insanın doğup büyüdüğü ve medeni ilişkileri öğrendiği vazgeçilmez bir kurumdur. Diğer hukuk sistemleri gibi İslam hukuku da insanların tüm eylemlerine dair birtakım düzenlemeler getirmektedir. Bu bağlamda insanların aile kurmalarını teşvik etmiş ve ailede tarafların ne gibi hak ve sorumlulukları olduğunu ortaya koymuştur. Çünkü iki farklı aile ortamında yetişen tarafların ortaklaşa hukuki bir eylemde bulunmaları zorunlu olarak bu hak ve mükellefiyetleri meydana getirmektedir.

İslam hukukunda evliliğin taraflara sağladığı birçok hak ve onları mükellef kıldığı birçok sorumluluk olmakla birlikte biz bunlardan sadece mali mükellefiyetleri ele alıp inceleyeceğiz. Mali mükellefiyet dediğimiz şey; çeyiz, mehir ve nafakadır.

İslam tarihi boyunca sosyal bir vakıa olarak yaygın bir şekilde kadının kendisi veya daha çok ailesi tarafından hazırlanan çeyiz, İslam hukukçularının çoğunluğuna göre kadın için hukuki bir mükellefiyet olarak görülmemiştir. Mehir ve nafakanın ise şartlarının oluşması halinde erkek için mali bir mükellefiyet olduğu hususunda İslam hukukçuları ittifak etmişlerdir. Biz bu çalışmamızda eşlerin bu mali mükellefiyetlerinin hangi şartlarda ve hangi nitelikte gerekli olduğunu dört fıkıh mezhebini dikkate alarak açıklayacağız.

Anahtar Kelimeler: İslam hukuku, aile, çeyiz, mehir, nafaka.

* **Makalenin Geliş Tarihi/Received:** 20.07.2023, **Makalenin Kabul Tarihi/Accepted:** 11.09.2023.

İntihal/Plagiarism: Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir./This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.

** Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Hukuk Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (e-posta/e-mail: huseyin.karayaka@gop.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9687-4751).

Abstract

The family is an indispensable institution in which a person is born and grows up and learns marital relations. Like other legal systems, Islamic law also introduces a set of regulations regarding all actions of people. In this context, it encouraged people to start a family and revealed what rights and responsibilities the parties have in the family. Because the parties who grew up in two different family environments, to take a joint legal action, necessarily create these rights and obligations.

In Islamic law, although there are many rights that marriage provides to the parties and many responsibilities that make them responsible, we will only examine the financial obligations. What we call financial liability; dowry, mahr and alimony.

The dowry, which was prepared by the woman herself or mostly by her family, as a social phenomenon throughout the history of Islam, was not seen as a legal obligation for women according to the majority of Islamic jurists. Islamic jurists have unanimously agreed that mahr and alimony are a financial obligation for men if the conditions are met. In this study, we will explain under what conditions and in what quality these financial obligations of the spouses are necessary, taking into account the four sects of fiqh.

Keywords: *Islamic law, family, dowry, mahr, alimony.*

GİRİŞ

İslam, insanın içinde doğup büyüdüğü ve hayatı ilk defa öğreneceği bir kurum olması münasebeti ile aileye büyük önem vermiştir. Çünkü aile insan neslinin devamı için zorunlu bir vesile olduğu gibi dünyevi ilişkilerde de insanın çıkar ilişkilerinden uzak, sevgi ve merhamete dayalı huzur bulduğu bir ortamdır.¹ Ayrıca insanın yaratılış gayesine uygun, dini, hukuki ve ahlaki bir zeminde yetişmesi için bir vasıttır. Bu sebeple İslam, aile kurmayı teşvik etmiştir.²

Aile kurmanın yolu aralarında evlenme engeli olmayan bir erkekle bir kadının usulüne uygun bir şekilde yapılmış olan nikâh ile bir araya gelmelerinden geçer.³ Böylece evlilik birliği kurulmuş ve hayat ortaklığı başlamış olur. Bu ortak hayat birlikteliği insana birtakım haklar sağladığı gibi birtakım sorumluluklar da yükler.⁴ Zira hukuki bir bağ ile iki insanın bir arada olduğu her durumda kaçınılmaz olarak bu hak ve yükümlülük ilişkisi doğar.

İslam hukuku insanların evlenmelerini meşru görerek evliliği belli bir hukuki zemine oturtmuş ve taraflara belli haklar tanıdığı gibi belli sorumluluklar da yüklemiştir. Bu hak ve sorumlulukların bir kısmı sosyal konular olduğu gibi diğer bir kısmı da mali konulardır. Zira

¹ en-Nisâ 4/1; er-Rûm 30/21.

² en-Nûr 24/32; Muhammed b İsmâil Buhârî, *Şahîh-i Buhârî* (Sultaniyye Matbatu'l Kubra el-Emiriyye 1311) 'Nikâh', 3; Müslim b. Haccâc Müslim, *El-Câmi'u's-Şahîh* (Dâru İhyai'l Kutbi'l Arabiyye 1374) 'Nikâh', 1.

³ Ahmed bin Muhammed Kudûrî, *Muhtasarı Kudûrî* (Kâmil Muhammed Muhammed Uveyza ed, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye 1997) 145.

⁴ en-Nisâ 4/34-35, 129.

ortak hayatı paylaşan eşler arasında sosyal ilişkilerin yanında mali ilişkilerin ortaya çıkması tabii bir durumdur. Çünkü evlilik birlikteliği devam ettiği sürece eşler hem bu birliğin ihtiyaçlarını hem de kendi ferdi ihtiyaçlarını karşılamak için para harcamak zorundadırlar. Bu da taraflardan biri için mali bir hak olurken diğer taraf için mali bir sorumluluk demektir.⁵

İslam hukukuna göre genel manada dini ve hukuki mükellefiyet noktasında erkekle kadın eşit olmakla birlikte⁶ evlilik hukuku içerisinde eşlerden her birinin ortak hak ve sorumlulukları olduğu gibi ayrı ayrı hak ve sorumlulukları da vardır. Karşılıklı iyi muamele, sevgi, saygı, sadakat, birbirinin cinsel yönlerinden istifade etme, birlikte oturma, çocukların bakım ve eğitimi eşlerin ortak hak ve sorumluluklarıdır.⁷

Bir yandan kadın ve erkeğin fitrî özellikleri, öte yandan erkeğin toplum hayatındaki konumu göz önünde tutularak aile reisliği/sorumluluğu erkeğe verilmiştir.⁸ Bu sorumluluk gereği ailenin tüm mali masrafları erkeğin uhdesindedir.⁹ İslam hukukunda evliliğin erkeğe ait kılmış olduğu bu malî sorumluluklar mehir ve nafakadır.¹⁰ Erkek için birer hukuki mükellefiyet olan bu durumlar kadın için ise birer haktır. Evlilikte eşler arası mal ayrılığı usulünü benimseyen İslam hukukuna göre kadın zengin bile olsa aile giderleri için bir harcamada bulunma zorunluluğu bulunmamaktadır.¹¹ İslam hukukçularının çoğunluğuna göre evlilik kurulma aşamasında kızın kendisine verilen mehirle veya şahsi malı ile çeyiz yapma zorunluluğu olmadığı gibi ailesinin de çeyiz yapma zorunluluğu yoktur. Buna göre oturulacak evin, eşyalarıyla birlikte hazırlanması nafaka mükellefiyeti kendisine ait olan erkeğe aittir. Bu sebeple olsa gerek klasik fıkıh kitaplarında çeyiz konusu daha çok mali mükellefiyetler bağlamında değil örf ve adet gereği yapılan çeyizlerin daha sonra bir sorun yaşandığında taksimi, kime ait olacağı bağlamında ele alınmıştır.¹² Fakat Malikilerin çoğunluğu başta olmak üzere bazı hukukçulara göre kadın kendisine verilen mehire denk bir şekilde ve örfeye göre çeyiz hazırlamak zorundadır.¹³ Bu sebeple biz bu çalışmamızda eşlerden her biri için mali mükellefiyet sayılan çeyiz, mehir ve nafaka konularını ele alıp inceleyeceğiz.

Evlilikle oluşan ve mali bir durum olan miras ise eşlerin birbirlerine karşı bir mükellefiyeti değil, eşlerden birinin ölmesi halinde diğer eşin elde edeceği hukuki bir haktır.

⁵ el-Bakara 2/228; en-Nisâ 4/20-21; et-Talâk 65/7.

⁶ Âl-i İmrân 3/195; en-Nahl 16/97.

⁷ Seyyid Sâbık, *Fıküh's -Sünne* (3. Baskı, Daru'l Kitabi'l Arabiyye 1977) 2/153-154; Abdülvehhâb Hallaf, *Ahkâmü'l-Ahvâli 'ş-Şahsiyye Fi 'ş-Şeriatü'l-İslâmiyye* (2. Baskı, Daru'l-Kutübü'l-Mısriyye 1938) 75.

⁸ el-Bakara 2/228; en-Nisâ 4/34; Buhârî, "Ahkâm", 1, "Nikâh", 90; Müslim, "İmâre", 20.

⁹ el-Bakara 2/233; et-Talâk 65/6-7.

¹⁰ Hallaf (n 7) 75.

¹¹ Zahiri hukukçu İbn Hazm'a göre zengin olan kadın, kocasının nafakasını teminle yükümlüdür. Bkz; Ebû Muhammed b Ali İbn Hazm, *El-Muhallâ Bi'l-Âsâr* (Abdülgaaffâr Süleyman el-Bendâri ed, Daru'l Fikir) 9/255.

¹² Muhammed b Ahmed Serahsî, *El-Mebsût* (Daru'l- Ma'rife 1993) 5/214-215; Alaeddin Kâsânî, *Bedâ'i'u 'ş-Şanâ'i' Fi Tertibi 'ş-Şerâ'i'* (Daru'l-Kutübü'l-İlmiyye) 2/309.

¹³ Sâbık (n 7) 2/167.

Diğer bir ifade ile geride kalan eşin ölen eşi sebebi ile elde ettiği hukuki bir haktır.¹⁴

I. KADININ MALİ SORUMLULUĞU: ÇEYİZ

A. Kavramsal Tahlil

Cehâz/cihâz, Arapçada “yolcunun, gelinin ve sefere çıkacak ordunun ihtiyaç duyacağı eşya, gıda maddesi, silâh vb malzemeler” anlamına gelir.¹⁵ Türkçede anlam daralmasına uğrayarak **çehiz/çeyiz** olarak yaygınlık kazanmış ve sadece gelin için hazırlanan eşya anlamına gelmektedir.¹⁶ Terim olarak çeyiz, “kocasının evinde kullanılması amacıyla kadın ve ailesi tarafından hazırlanan eşyalar” olarak tanımlanmaktadır.¹⁷

Kur’an-ı Kerim’de kelime fiil kalıbında “cehze” şekliyle “yolcu için yapılan hazırlık” anlamında iki yerde geçmektedir.¹⁸ Kelime hadis kaynaklarında daha çok “orduya asker hazırlama” manasında kullanılmakla birlikte¹⁹ “gelin için yapılan hazırlık” manasında da kullanılmıştır. Bu manada özellikle Hz. Peygamberin, kızı Fatıma için hazırlatmış olduğu çeyizlik eşya tek tek sayılır.²⁰ Tabii Hz. Peygamberin bu uygulaması bir taraftan o gün toplumda var olan uygulamanın bir gereği olarak evlenen kızına bir katkı amacı taşımaktadır. Diğer taraftan da damadı Hz. Ali’nin, daha önce kendisine kol kanat geren ve vefat eden amcası Ebu Talib’in oğlu olması münasebeti ile adeta O’na da “babalık” yaptığını göstermektedir.

Klasik fıkıh eserlerinde çeyiz konusu iki noktada ele alınmaktadır. Birincisi kadının çeyiz hazırlamak zorunda olup olmadığıdır. Hukukçuların çoğunluğuna göre, kadınlar çeyiz hazırlamak zorunda değildir. İkinci nokta ise evliliğin bir şekilde son bulması halinde çeyiz eşyalarının paylaşılması meselesidir. Giriş bölümünde de ifade ettiğimiz gibi fıkıh kitaplarında daha çok evliliğin sona ermesinden sonra, edinilmiş mallar olan çeyiz eşyalarının paylaşılmasında nasıl bir yol takip edileceği konusu işlenmektedir. Bu konuda öncelikle eşyanın kendisine ait olduğunu iddia eden kişi bunu delille ispatlıyorsa ona göre hüküm verilir. Şayet iddia sahibi bunu ispatlayamıyorsa bu noktada genel olarak kullanımı erkeğe ait olan eşyaların erkeğe, kadının kullandığı eşyaların ise kadına verileceği kabul edilmektedir. Ancak her ikisine ait olma ihtimali bulunan eşyaların paylaşımında ittifak edilen belli bir yöntem olmayıp ikisi arasında yarı yarıya paylaşılır diyenler olduğu gibi erkeğe ait olduğunu

¹⁴ Sâbık (n 7) 2/153.

¹⁵ Muhammed b Mükerrer İbn Manzûr, *Lisâni'l-Arab* (3. Baskı, Daru Sadır 1414) ‘chz’, 5/325; Muhammed bin Ebu Bekir er-Râzî, *Muhtar'us-Sihah* (Yusuf eş-Şeyh Muhammed ed, 5. Baskı, el-Mektebetü'l Asriyye 1999) 63; Muhammed b Yakub Firuzabadi, *El-Kamusü'l-Muhit* (8. Baskı, Müessesetü'r-Risale 2005) 507.

¹⁶ <https://sozluk.gov.tr/> Erişim. 31.01.2023.

¹⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu* (Bilmen Basım ve Yayınevi) 2/12; Sâbık (n 7) 2/167.

¹⁸ Yûsuf 12/59, 70. *وَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَّازِهِمْ* “Yüklerini hazırlayınca,” (Yûsuf; 59); *فَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَّازِهِمْ* “Yûsuf, onlar için yüklerini hazırlattığı zaman.” (Yûsuf; 70).

¹⁹ Buhârî (n 2) ‘Cihad ve Siyer’ 37; Ahmed b Ali en-Nesâî, *Es-Sünen* (Hasan Abdül’l Mün'im Şelebi ed, Müessesetü'r-Risale 2001) ‘Cihad’, 19.

²⁰ Kelimenin gelin için yapılan hazırlık manasındaki kullanımı için bkz; Ahmed b Muhammed İbn Hanbel, *El-Müsned* (Müessesetü'r-Risale 2001) 2/121, 211, 44/620, 45/575; en-Nesâî (n 19) ‘Nikâh’, 5546.

söyleyenler de vardır.²¹ Bu hususta daha çok örfün esas alındığı görülmektedir.²² Bu ikinci nokta bizim konumuzun dışında olduğu için bu kadarla yetinip bunun detayına girmiyoruz.

B. Çeyizde Amaç ve İçerik

Hem geçmişte hem de günümüzde İslam ülkelerinde çeşitli şekillerde var olan çeyiz uygulaması dini, hukuki hükümlerin değil, sosyal yapının bir ürünüdür.²³ Çeyiz hazırlamakla psikolojik olarak kızın koca evine alışana kadar yabancılık çekmesini ve başı eğik olmasını önlemek, yeni aile kuran eşlerin hayatını kolaylaştırmak ve böylece evlilikle amaçlanan mutluluğa katkı sağlamak gibi birçok amacı bulunmaktadır.

Çeyiz olarak verilen şeyler insanların toplumsal hayatına ve sosyo-ekonomik statülerine göre farklılık arz etmektedir. Örneğin tarım ve hayvancılığa dayalı toplumlarda kızın kendisinin ve annesinin hazırlayıp veya bir başkasına hazırlattığı el işlemesi denilen sanatsal özelliği olan bazı eşyalar ve evin içinde kullanılan araç gereçlerin yanında ayrıca evin geçimine katkı sağlamak amacıyla canlı hayvan verildiği de olmaktadır. Bunlar da özellikle mayalıklar denilen dişi hayvanlardan verilir ki üreyip çoğalmaları mümkün olsun ve böylece ailenin geçimine sürekli bir katkısı olsun. Şehir kültürünün yaygınlık kazandığı yerlerde ise el işlemeli eşyalardan daha çok evin temel ihtiyaçları olan beyaz eşya, mobilya grupları ve mutfak eşyası gibi şeylerin olduğu görülmektedir. Yeni kurulacak olan evin ihtiyaçlarının karşılanması için bazen aileler düğünden önce konuşarak kimin ne alacağı belirlenir. Kızın ailesi kendilerinin alması gereken eşyayı çeyiz sorumluluğu gereği alırlar. Bazen de önceden karşılıklı belirlenen şeylerin dışında kızın ailesinin ve akrabalarının düğün hediyesi olarak çeyizlik eşya aldıkları olmaktadır. Birçok bölgede hem varsa eksiklerin giderilmesini sağlamak hem sosyo-ekonomik statüsünü ortaya koymak hem de gerektiğinde bir ispat vasıtası olması amacıyla tüm bu çeyiz eşyalarının sergilendiği ve çeyiz senedi de denen çeyiz defterlerine kaydedildiği bilinmektedir.²⁴

C. Kadının Çeyiz Hazırlamasının Hukuki Mahiyeti

İslâm hukukunda koca, yüklendiği nafaka mükellefiyetinin bir gereği olarak evlilik sırasında oturacakları evi ve ev için gerekli tüm eşyaları hazırlamakla yükümlüdür.²⁵ Bu sebeple

²¹ Abdullah b Ahmed İbn Kudâme, *El-Muğni* (Abdullah et-Türki ed, Dâru Alemlî'l Kütüp 1997) 14/333-335.

²² Üzeyir Köse, 'İslâm Aile Hukuku Açısından Çeyiz' [2019] Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 98, 98; Hallaf (n 7) 104–105.

²³ Abdülazim Mahmud ed-Dîb, 'Çeyiz', *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV Yayınları 1993) 296 297; Sâbık (n 7) 2/167; Köse (n 22) 102.

²⁴ İbrahim Özbay, 'Çeyiz Senedine İlişkin Davalarda Söz Konusu Olabilecek Çeşitli Hukuki Sorunlar' (2010) 6 Legal Medeni Usul ve İcra- İflas Hukuku Dergisi 501, 505–511; Ayşegül Karakelle ve Tevhide Özbağı, 'Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Bağlamında Çeyiz Geleneği "Erzurum Örneği"' (2019) 23 Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi 668, 670, 680–681.

²⁵ Serahî (n 12) 5/180182; Kâsânî (n 12) 4/23; Burhaneddin Merğînânî, *El-Hidâye* (Talat Yusuf ed, Daru İhyai't Tûrasi'l Arabî) 2/288; Yahyâ b Şeref en-Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdeti'l-Müftin Fi'l-Fıkh* (Daru'l Fikir 2000) 262–263; Muhammed b Ebi Bekr İbn Kâdî Şühbe, *Bidâyetü'l-Muhtâc Fi Şerhi'l-Minhâc* (Daru'l Minhac 2011) 3/401-412; Orhan Çeker, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi* (7. Baskı, Mehîr Vakfı Yayınları 2021)

Hanefi, Şafii ve Hanbeli hukukçulara göre hukuken, evlenme sırasında kadının ne aldığı mehirle ne de kendi malından koca evine eşya götürme, diğer bir ifadeyle çeyiz hazırlama mecburiyeti vardır.²⁶ Tabii gerek kızın kendisinin gerekse ailesinin yeni kurulan aileye maddi katkıda bulunmak amacıyla çeyiz hazırlamalarına mani bir durum da söz konusu değildir. Diğer bir ifade ile erkeğin nafaka sorumluluğu içerisinde oturacakları evin ve kullanacakları tüm eşyanın var olması kızın buna katkı sağlamasına mani değildir. Haddi zatında İslam toplumlarında var olan uygulamalar da bu gerçeği göstermektedir.

Hanefi hukukçularından İbn Abidin (ö 1252/1836), daha önce bazı bölgelerde var olan bir uygulamayı dile getirerek erkeğin kadına çeyiz hazırlaması şartıyla mehir miktarından daha fazla bir mal, para vermesi durumunda örfi olarak böyle bir uygulama varsa kadının çeyiz hazırlaması gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü Hanefilere göre akdin ruhuna ve tabiatına uygun olup örf haline gelen şartlar geçerlidir.²⁷ Ancak koca bu durumda çeyiz hazırlamadan gelen kadını çeyizsiz olarak kabul ettiğine dair zifaktan sonra uzun bir süre susup çeyiz talebinde bulunmazsa mehirden fazla olarak verdiği o mal veya para koca adına teberru sayılır. İbn Abidin bu uygulama zamanımızda bilinmemektedir diye de eklemektedir.²⁸ Anlaşıldığı kadarıyla İbn Abidin'in gündeme getirdiği bu uygulamanın dayanağı tamamen örfidir.

Genel uygulamalarında Hanefi mezhebini esas alan Osmanlı hukukçuları, diğer mezheplerin görüşlerine de yer vermekle birlikte Hanefi mezhebini merkeze alarak hazırlamış oldukları Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nde de net bir şekilde ifade ettikleri üzere kadının çeyiz hazırlama yükümlülüğü yoktur. Bu durum Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nde "*Mehir menkûhenin malı olup onunla cihâz yapmağa cebr olunamaz*" şeklinde ifade edilmiştir.²⁹ Bu hüküm Hanefi mezhebinin bu konudaki asıl görüşünü ifade etmektedir. İbn Abidin'in gündeme getirdiği durum örfi ve istisnai bir uygulamadır.

Maliki hukukçular ise cumhurdan farklı düşünerek kadının, kendisine verilen mehirden denk ve örfi uygun bir şekilde çeyiz hazırlama yükümlülüğünün olduğunu söylemektedirler.³⁰ Çünkü onlara göre mehir tamamen kadının hakkı değildir. Zira örf, kadının koca evinde ihtiyaç duyacağı çeyizi hazırlaması şeklinde devam etmekte ve koca da mehirden zaten bu amaca yönelik vermektedir. Ancak Malikiler, kadının bu yükümlülüğünün olabilmesi için; mehrinin kendisine zifaktan önce tamamının veya bir kısmının para cinsinden nakit olarak ödenmesi gerektiğini veya kocanın kadına çeyiz yapmasını şart koşmasını ya da örf gereği böyle bir uygulamanın olmasını şart koşturmaktadırlar. Ayrıca koca çeyiz hazırlanması için mehirden ayrı bir mal veya

37, HAK m 70; İbn Kudâme (n 21) 11/355.

²⁶ Sâbık (n 7) 2/167; Hallaf (n 7) 103; İbn Hazm (n 11) 9/108-109; Hüseyin bin Avde el-Avayişe, *El-Mevsûatü'l-Fikhiyyeti'l-Müyesera* (Mektebetü'l-İslamiyye 1429) 5/179.

²⁷ Hüseyin Karayaka, *İslam Borçlar Hukukunda Akit Hürriyeti* (1. Baskı, Kitap Dünyası Yayınları 2022) 158-162.

²⁸ Muhammed Emin b Ömer İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr 'ale'd-Dürri'l-Muhtâr* (Şirketü Mustafa el-Bâbî el-Halabî 1966) 3/158, 585; ed-Dîb (n 23) 297.

²⁹ Çeker (n 25) 41, HAK m 89.

³⁰ Abdullah b Abdurrahman İbn Ebû Zeyd, *En-Nevadir ve'z-Ziyadat Ala Ma Fi'l-Müdevvene ve Gayriha Mine'l-Ümmehat* (Muhammed el-Hacci ed, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî 1999) 4/484.

para vermeyi taahhüt etmişse ya da örf bu şekilde ise kadın bu fazla parayı almadıkça çeyiz hazırlama mecburiyetinde değildir. Mezhebin genel görüşü bu olmakla birlikte bazı Maliki hukukçuları bunun uygulanagelen örften başka bir dayanağı bulunmadığını da belirtmişlerdir. Diğer bir ifade ile kadının çeyiz hazırlaması gerektiği düşüncesinin dayanağı örfür.³¹

Malikilerin kadının çeyiz hazırlama yükümlülüğünün olabilmesi için ileri sürdükleri şartlara dikkatlice bakıldığında, bu yükümlülüğün hukuki bir gereklilikten ziyade ya mehir verilirken çeyiz hazırlanması şartına veya örfi uygulamaya bağlı olduğunu görmekteyiz. Böyle bir şart ve uygulamanın olmaması durumunda ise Malikilere göre de kadının çeyiz hazırlama yükümlülüğünün olmadığını ifade edebiliriz.

Malikilerin kadının çeyiz hazırlaması gerektiği hususundaki görüşlerini isabetsiz bulan zahiri hukukçu İbn Hazm (ö 456/1064), bunun “Kadınlara mehirlerini borcunuzu öder gibi verin. Eğer onun bir kısmını size gönül razısıyla verirlerse onu da âfiyetle yiye.”³² ayeti ile çeliştiğini ifade etmektedir. Yine o, erkek ister razı olsun ister olmasın nikahlı olduğu sürece kadının onun malı üzerinde mehir ve nafaka ve boşanışsa *müt‘a* hakkı olduğunu, fakat erkeğin kadının malı üzerinde herhangi bir hakkı olmadığını söyler.³³

Evlenecek kadının kendisinin veya anne ve babasının, kadının yeni kuracağı evi için hazırladıkları çeyiz hususu, kızın ailesi ister zengin ister fakir olsun Hz. Peygamber döneminden beri İslam toplumlarında sosyal bir vakıa olarak farklı şekillerde uygulanmaktadır. Fakat bu uygulamaya rağmen bu husus yukarıda ifade ettiğimiz İbn Abidin’in dile getirdiği uygulama ve Malikilerin örf dayalı veya şarta bağlı olarak zorunlu görmelerinin dışında İslam hukukçularının çoğunluğu tarafından hukuki bir zorunluluk olarak görülmemektedir. Bunun sebebi bir yandan kadın ve erkeğin fitri özellikleri, öte yandan kadın ve erkeğin toplum hayatındaki konumu göz önünde tutularak aile reisliğinin/sorumluluğunun erkeğe verilmiş olmasıdır.³⁴ Bu sorumluluk gereği örfi olarak uygulanan çeyiz ile temin edilen evin tüm eşyaları da dahil olmak üzere ailenin tüm mali masrafları erkeğin uhdesindedir.³⁵

Mali bir zorunluluk olmamakla birlikte kadınların gerek elde ettikleri mehirde gerekse diğer mallarından gönüllü olarak eşleri ve ailesi için harcama yapmalarına Kur’an’da izin verilmiş ve bu durum hadislerde teşvik edilmiştir.³⁶ Bir defasında Hz. Peygamber (s.a.v.) “Ey kadınlar, süs eşyalarınızdan dahi olsa sadaka veriniz.” buyurmuş, bunun üzerine bazı sahabe

³¹ Vehbe Zühaylî, *El-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu* (Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy ve H Fehmi Ulus trs, Risale Yayınevi 1994) 9/246; Sâbık (n 7) 2/167-168; ed-Dîb (n 23) 297; Köse (n 22) 102–103; Muhammed b Ahmed İbn Rüşd, *El-Beyân ve't-Tahsil: Ve's-Şerhu ve't-Tevcihu ve't-Ta'lîlu Fi Mesâilü'l-Müstahrece* (Muhammed Hacci ed, 2. Baskı, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî 1988) 5/21; Abdülaziz b İbrahim İbn Bezîze, *Ravzatü'l-Müstebîn Fi Şerhi Kitabü't-Telkîn* (Abdüllatif Zükağ ed, Daru İbn Hazm) 1/748; Abdülvehhâb b Alî Kadi Abdülvehhâb, *Kitâbü't-Telkîn Fi'l-Fıkhî'l-Maliki* (Ebu Üveys Muhammed ed, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye 2004) 1/115.

³² En- Nisâ, 4/4.

³³ İbn Hazm (n 11) 9/109.

³⁴ el-Bakara 2/228; en-Nisâ 4/34; Buhârî (n 2) ‘Ahkâm’, 1, ‘Nikâh’, 90; Müslim (n 2) ‘İmâre’, 20.

³⁵ el-Bakara 2/233; et-Talâk 65/6-7

³⁶ en-Nisâ 4/4.

kadınları eş ve akrabalarına böyle bir yardım yapıp yapamayacakları konusunda tereddüt edince konuyu Hz. Peygambere sormaya karar vermişlerdir. Konu Hz. Bilâl vasıtasıyla Rasûlullah'a sorulunca o; "O kadınların bu durumda iki ecirleri olur, akrabayı gözetmek ecri ve sadaka vermek ecri." buyurmuştur.³⁷ Evlilik aşamasında kadının kendisi veya ailesi tarafından çeyiz ile yapılan mali destek ile yeni kurulan evin ihtiyaçları giderildiği için bu, hem bu hadisin işaret ettiği üzere manevi mükafata vesile olur hem de evlilikle amaçlanan ailenin mutluluğuna katkı sağlar.

Eşlerin mali mükellefiyetleri dediğimiz şey evlilikle oluşan bu yeni ailenin mali giderlerinin kimin tarafından karşılanacağı meselesidir. Bu da en az iki kişiden ibaret olan ve tüzel kişiliği de olmayan bu evlilik birliğinin kimin tarafından yönetileceği, aile reisinin kim olacağı ile doğrudan ilgilidir. Yukarıda giriş bölümünde ifade ettiğimiz üzere İslam hukukunda erkeğin aile reisi olacağı hükmü benimsendiğinden ailenin tüm mali giderlerini karşılamak onun sorumluluğundadır. Bu sebeple olsa gerek kadının, yeni kurulacak ailenin mali giderlerinin bir kısmını karşıladığı çeyiz hazırlığı sosyal sorumluluk gereği yaygın bir şekilde uygulanmasına rağmen İslam hukukçularının çoğunluğu tarafından hukuken zorunlu görülmemiştir.³⁸

Günümüzde kadınlar da erkekler gibi toplumsal ve ekonomik hayatta aktif olarak var olmaktadır. Bunun neticesinde fiilen evlilik öncesinde veya evli iken birçok kadın da gelir getiren bir işte çalışmakta, birçok karı-koca yeni kuracakları evi beraber hazırlamakta ve evin giderlerine ortak katkıda bulunmaktadır. Bu durum klasik anlamdaki kadın-erkek rollerinde de değişikliğe sebep olmuştur. Malikilerin çeyizin hukuki gerekliliğini örfi uygulamalara dayandırmaları ve günümüzdeki toplumsal değişimin neticesi olarak kadınların da ev ekonomisine katkıda bulunmaları gerçeğinden hareketle İslam hukuku açısından çeyizin hukuki gerekliliği belli bir düzenlemeye tabi tutulabilir. Daha doğrusu haddizatında toplumda sosyal gereklilik olarak var olan uygulamanın hukuki bir formata uyarlanması olabilir. Böylece ileride bir anlaşmazlık çıkması halinde problemin kolayca çözülmesine imkan sağlanmış olur. Zira

³⁷ Buhârî (n 2) 'Zekat', 48 (no. 1466); en-Nesâî (n 19) "İşretü'n-nisa", 9156-9158.

³⁸ Evlilik birliğinin yönetimi yani aile reisliği, dolayısıyla ailenin mali giderlerinin kimin tarafından karşılanacağı sorunu Türk medeni hukukunda zamanla farklılık arz etmiştir. 743 sayılı eski Medeni Kanun'da "Koca, birliğin reisidir", hükmü yer almakta ve buna bağlı olarak birliği yönetim yetkisinin de kocada bulunduğu kabul edilmekteydi. Birliğin reisi olan koca, evin seçiminden ve eşinin ve çocuklarının uygun şekilde geçiminden sorumluydu (743 sayılı MK m 152/II). Kadın ise, birliğin mutluluğunu sağlamak için gücü yettiği kadar kocasının yardımcısı ve danışmanı sayılıyordu ve eve bakma sorumluluğu da kadındaydı (743 sayılı MK m 153/II). Bu kanun farklı kültürün eseri olan İsviçre Medeni Kanunu'ndan alınmış olmasına rağmen bu konudaki düzenleme İslam hukukunun bu konudaki görüşüyle uyumaktadır. Fakat daha sonra çıkarılan 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu, kadın ve erkeklerin toplumdaki rollerinin değişmesini dikkate alarak eşlerin aile birliğini beraberce yöneteceklerini ifade etmiş (TMK m 186/2.), eşlerin oturacakları konutu birlikte seçeceklerini (TMK m 185/1) ve birliğin giderlerine güçleri oranında emek ve malvarlıkları ile katılacaklarını hükme bağlamıştır (TMK m 186/3). Görüldüğü üzere bu yeni TMK hem ailenin yönetimini hem de ailenin giderlerini eşler arasında eşitlik esasına göre düzenlemiştir. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz; Ahmet Kalender, 'Evliliğin Genel Hükümleri' in Metin İkizler, Tüzüner Özlem (ed), *Medeni Hukuk II-Aile Hukuku* (Adalet Yayınevi 2023) 211-216; Damla Gürpınar, 'Eşlerin Evlilik Birliğinin Giderlerine Katılma Borcu' (2013) 8 Yaşar Üniversitesi E-Dergi 1293, 1294-1295.

İslam toplumlarında var olan çeyiz uygulamasında yeni kurulan aile için bir maslahat var ki çeyiz bu kadar yaygın bir kabul ve uygulamaya sahiptir. Hem maslahatın hem de örfün şer‘î delillerden olması hasebiyle ayrıca kadınların eşlerine mali destekçi olmalarına dair yukarıda ifade ettiğimiz hadisin teşviki ile böyle bir hukuki düzenlemenin yanlış olmayacağı kanaatindeyiz. Çünkü İslam hukukuna göre aile içi sorumlulukların sınırlarının tespitinde naslar kadar geleneğin ve sosyal yapının da etkisi vardır. Tabii şunu da kabul etmek gerekir ki her bölgenin sosyal şartları, örf ve adeti değişik olacağından aile içinde örfe ya da bölgesel şartlara bağlı olan davranış biçimlerinin sınırlarını çizerek bunu bir hukuk normu haline getirmek oldukça zordur.³⁹

II. KOCANIN MALİ SORUMLULUĞU

İslam hukukunda bütün yönleriyle usulüne uygun olarak gerçekleştirilen evlilik akdi, karı-kocayı, onların ailelerini ve toplumu ilgilendiren çok yönlü hukukî ve sosyal hak ve sorumluluklar doğurmaktadır. Konumuz eşlerin mali mükellefiyetleri olduğu için buraya kadar kadının hukuki olarak mali bir sorumluluğunun, çeyiz hazırlamasının gerekli olup olmadığını ifade ettik. Şimdi ise kocanın hukuki olarak mali sorumluluğunun ne olduğunu ele alacağız. Bu bağlamda evlilik devam ederken kocanın malî sorumlulukları mehir ve nafakadır. Boşanma olmuşsa iddet süresince ödenecek olan iddet nafakası ve belli bazı durumlarda verilecek olan *müt‘adır*.⁴⁰

A. Mehir

1. Kavramsal Tahlil

Bir fıkıh terimi olan mehir, erkeğin evlenme esnasında kadına verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği para veya maldır. Başka bir ifadeyle evlilikte kadının nikâh akdi veya zıfâf sonucunda hak kazandığı maldır ki bu, kadın için bir ekonomik ve sosyal güvence mahiyetindedir.⁴¹ Mehir özellikle evlilik bir şekilde son bulmuşsa –ki bu durumda o güne kadar ödenmeyen mehir muaccel hale gelir- kadın için çok daha anlam ifade eder. Çünkü evlilik devam ederken kadının her türlü ihtiyacı kocası tarafından nafaka sorumluluğu altında karşılanmaktadır. Kocasının ölmesi veya boşanma durumunda iddet nafakasının süresinin bitmesi halinde mehir kadın için bir güvencedir. Mal ile mübadelesi kabil olan yani ekonomik değeri olan bir menfaat ve insan emeği de mehir olabilir. Kitap, Sünnet ve fıkıh literatüründe mehir kelimesi ile eş anlamda; “nikah”, “*saduka*”, “*nihle*”, “*farîza*”, “*ecr*”, “*hibâ*”, “*ukr*”, “*alâik*” ve “*tavl*” kelimeleri de kullanılır.⁴²

³⁹ Nuri Kahveci, *İslam’a Göre Aile Bireylerinin Sorumlulukları* (Hikmetevi Yayınları 2017) 63.

⁴⁰ Hallaf (n 7) 75; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku* (5. Baskı, Nesil yayınları 1996) 338–341; Sabri Erturhan, *Temel Fıkıh Bilgileri* (Hikmet Yayınevi 2017) 94–98; Kahveci (n 39); Muhammed Muhiddin Abdülhamid, *El-Ahvâlü’s-Şahsiyye* (3. Baskı, Matbaatü’s-Saadet 1966) 122–129; Bilmen (n 17) 2/115-169, 414–495.

⁴¹ Abdülhamid (n 40) 132.

⁴² Kemâleddin İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr* (Şeriketü Mustafa el-Bâbî el-Halabî 1970) 3/316-317; Karaman (n 40) 338; Abdülhamid (n 40) 132; İbn Kudâme (n 21) 7/209; Bilmen (n 17) 1/115; Mehmet Akif Aydın, ‘Mehir’,

2. Delilleri, Gerekliliği ve Hak Sahibi

Mehir Kur'an'daki "Kadınlara mehirlerini borcunuzu öder gibi verin. Eğer onun bir kısmını size gönül razısıyla verirlerse onu da âfiyetle yiyin."⁴³ "... Bunlardan başkasını, iffetli yaşamak ve zina etmemek kaydıyla, mallarınızla (mehir ile) istemeniz size helâl kılındı. Onlarla karı-koca ilişkisi yaşamınıza karşılık kararlaştırılmış olan mehirlerini verin."⁴⁴ "Ey peygamber! Mehirlerini verdiği eşlerini, ... sana helâl kıldık."⁴⁵ ayetlerin açıkça emirleri ve bu konudaki hadisler ile gerekli kılınmıştır.⁴⁶ Bu ayet ve hadislerin emirleri doğrultusunda bu konuda İslam hukukçuları da ittifak etmiştir.

Kitap ve Sünnet'te mehir ödemenin gerekliği üzerinde durulmasına rağmen bunun nikahın şartı mı yoksa sonucu mu olduğu hususu açıklanmamıştır. Malikiler hariç diğer mezheplere göre mehir evliliğin şartlarından değil sonuçlarından biridir.⁴⁷ Bu nedenle taraflar kararlaştırmamış bile olsa evliliğin kurulması ile hukuk gereği kadın mehir almaya hak kazanır. Hatta mehrin verilmeyeceği açıkça ifade edilse dahi kadın, mehr-i misile hak kazanır.⁴⁸ Bu sebeple mehir, başlangıçta yok sayılamaz ve iskat edilemez. Fakat daha sonra kadın, isterse bu hakkından vazgeçebilir ve mehrini kocasına bağışlayabilir.⁴⁹ Kur'an'da mehir belirlemeden evlenen çiftlerin boşanmaları halinin düzenlenmesi (Bakara 2/236) mehir belirlenmeyen evliliklerin geçerli olduğunu gösterir.⁵⁰ Bu da nikâhın bir satım akdi, mehrin de satış bedeli olmadığını açıkça gösterir. Çünkü nikah akdi bir satım akdi olarak görülmüş olsaydı mehir miktarının belirlenmesi akdin temel şartlarından biri olur ve belirlenmemesi durumunda akit geçersiz olurdu.⁵¹ Mehir, kadının bedeli değil evlilik içi ilişkinin ve bir ömür boyu beraber

DİA (TDV Yayınları 2003) 389 389.

⁴³ en- Nisâ 4/4. وَأَثَرَا النِّسَاءِ صَدَقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا

⁴⁴ en- Nisâ 4/24-25.

⁴⁵ el-Ahzâb; mehirle ilgili diğer ayetler için bkz; el-Bakara 2/236-237; en-Nisâ 4/20, 24, 34; el-Mâide 5/5.

⁴⁶ Buhârî (n 2) 'Nikah', 50-52; Müslim (n 2) 'Nikah', 13 (no. 76-78); Muhammed b Yezîd İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce* (Şuayb el-Arnâvud ed, Daru'r Risale el Alemiyye 2009) 'Nikah', 17; Süleyman b Eş'as Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebû Dâvûd* (el-Mektebetü'l Asriyye) 'Nikah', 2105-2113.

⁴⁷ Malikilere göre mehir verilmesi nikahın sıhhat şartlarından biridir. Evlenme sırasında mehir belirlenmemişse veya mehir tayini kanuna aykırı olarak yapılmışsa veyahut da hiç mehir verilmeyeceği şart koşulmuşsa, bu durumlarda evlenme fasit olarak hükümsüz sayılır. Fakat tenkitler karşısında, Malikiler bu konuda birtakım ince ayrımlar yapmak yoluna gitmişlerdir. Buna göre taraflar fiilen birleşmişse yani zifaf vuku bulmuşsa, evlenme artık feshedilmez. Zifaf vakıası akidde mehir sebebiyle mevcut olan sakatlığı kapatmaktadır. Bu takdirde kadın mehr-i misle hak kazanır. Malikilere göre mehre ya nikahla ya da zifafla hak kazanılır. Malikilerin bu konudaki görüşlerinin detayı için bkz; Zühaylî (n 31) 9/198-201; Ebû Bekr b Hasan Kişnavî, *Eshelü'l-Medarik Şerhi İrşadi's-Salik* (3. Baskı, Daru'l Fikir) 2/105-108; Ali b Ahmed Adevi, *Hâşiyetü'l-Adevi Ala Kifayeti't-Talibi'r-Rabbani* (Yusuf eş-Şeyh Muhammed ed, Daru'l Fikir 1994) 2/39; Bilmen (n 17) 2/116; Ahmed b Guneym İbn Mühenna, *El-Fevakihü'd-Devani Şerhi Ala Risaleti İbn Ebî Zeyd El-Kayrevani* (Daru'l Fikir 1995) 2/4.

⁴⁸ Merğînânî (n 25) 1/198.

⁴⁹ Kâsânî (n 12) 2/274-275; Bilmen (n 17) 2/115; Abdülhamid (n 40) 132.

⁵⁰ Karaman (n 40) 1/338-340; Erturhan (n 40) 96.

⁵¹ Aydın (n 42) 390.

yaşama arzusunun bir sonucudur.⁵²

Mehir nikâhlanan kadının hakkı olup bununla çeyiz hazırlamaya veya bunu ailesine vermeye zorlanamaz. Çünkü eşler arası mal rejiminde mallar ayrılığı ilkesini benimseyen İslam hukukuna göre kadın eğer ehliyet açısından kısıtlı değilse kendi malları üzerinde mutlak tasarruf yetkisine sahiptir. Kocasını onun malları üzerinde ancak vekil ise tasarruf yetkisine sahip olur.⁵³ Mehirle mükellef olan koca mehrin dışında kızın ailesine herhangi bir şey vermek mecburiyetinde değildir. Buna göre başlık parası veya süt hakkı adı altında kızın ailesinin herhangi bir para veya mal istemesi caiz değildir.⁵⁴ Ancak Ahmed b. Hanbel (ö 241/855) Kur'an'daki Hz. Şuayb'ın Hz. Musa'yı 8 yıl çobanlık yapması şartı ile kızını evlendirmesi hadisesini delil göstererek babanın mehrin dışında bir meblağ alabileceğini kabul etmiştir.⁵⁵

3. Mehrin Miktarı, Kısımları, Vacip Olma Zamanı ve Düşme Sebepleri

Mehir miktarı konusunda Hanefiler 10, Malikiler 3 dirhem kadar gümüş veya bir altın dinarın dörtte biri değerini alt sınır kabul etmişlerdir;⁵⁶ Şafii ve Hanbeliler ise bir altın sınır belirlememiştir.⁵⁷ Hanefiler, Cabir b. Abdullah'ın Hz. Peygamber (s.a.v.)'den rivayet ettiği: “Kadınları denklelerinden başkasıyla evlendirmeyiniz, onları velilerinden başkası evlendiremez. On dirhemden aşağı mehir olmaz”,⁵⁸ Hz. Ali'nin “10 dirhemden aşağı mehir geçerli değildir”⁵⁹ hadisleri ile hırsızlıkta had cezasının uygulanmasını gerektiren en az miktara kıyas ederek mehrin asgari sınırını tespit etmişlerdir.⁶⁰ Buna göre, mehir olarak verilecek en düşük miktar 10 dirhem gümüşdür. Bu miktardan aşağı mehir tespiti yapılamaz. Şayet yapılırsa Ebû Hanîfe (ö 150/767), Ebû Yûsuf (ö 182/798) ve İmam Muhammed (ö 189/805)'e göre 10 dirhem esas alınır. İmam Züfer (ö 158/775)'e göre ise, bu durumda tayin edilen mehir miktarı hükümsüz olduğu için mehr-i misil ödenmesi gerekir.⁶¹ Mehrin alt limiti konusunda 20, 40 ve 50 dirhem olduğunu söyleyen hukukçular da vardır. Bu farklılığın gerekçesi, Hz. Peygamber (s.a.v.), sahabeler ve tabiun devrindeki farklı uygulamalar ile nasların farklı şekilde yorumlanmasıdır.⁶²

⁵² Karaman (n 40) 338. Fıkıh kitaplarında mehrin sebebi bağlamında kullanılan “istimta/ yararlanma” kelimesini sadece cinsel beraberlik olarak anlamak doğru olmaz. Bunu hayat boyu beraber olup eşlerin birbirine her türlü destek olmaları şeklinde anlamak gerekir.

⁵³ Abdülhamid (n 40) 127.

⁵⁴ Çeker (n 25) 41-42 (HAK m 89, 90); Karaman (n 40) 339.

⁵⁵ İbn Kudâme (n 21) 10/118-119.

⁵⁶ İ. Malik'ten 10 dirhem gümüş rivayeti de vardır. Bir dirhem gümüş 3.2 gramdır. Bu para Hz. Peygamber döneminde iki koyun parasıdır. Karaman (n 40) 1/338; Mustafa Avcı, *Türk Hukuk Tarihi* (10. Baskı, Atlas Akademi 2021) 375.; Zekat nisabı 5 ukryye (200 dirhem x 3.2 gram = 640 gram), Buhârî (n 2) ‘Zekat’, 4, 32, 42, 56. yoksulluk nisabı 1 ukryye (40 dirhem x 3.2 gram = 128 gram), Ebû Dâvûd (n 46) ‘Zekat’, 24.

⁵⁷ Kâsânî (n 12) 2/275-277; Merğînânî (n 25) 1/198; İbnü'l-Hümâm (n 42) 3/317; Bilmen (n 17) 2/116; Temel Kacır, *İslam Hukuk Düşüncesinde Mali Mükellefiyetler Açısından Nisap* (Fecr 2018) 101-102.

⁵⁸ Ali b Ömer Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî* (Şuayb el-Arnâvud ed, Müessesü'r-Risale 2004) 4/358.

⁵⁹ Dârekutnî (n 58) 4/359.

⁶⁰ İbnü'l-Hümâm (n 42) 3/320.

⁶¹ İbnü'l-Hümâm (n 42) 3/320; Kâsânî (n 12) 2/275-276; Abdülhamid (n 40) 135-138; Kacır (n 57) 102.

⁶² Karaman (n 40) 1/338-339.

Bütün mezheplerce evliliği kolaylaştırmak için mehrin çok yüksek olarak tespiti tavsiye edilmemişse de mehr için bir üst sınır da öngörülmemiştir. Hz. Ömer'in 400 dirhem ile üst sınır getirme yolundaki teşebbüsü Kureyşli bir hanımın, "Eğer bir kadını bırakıp yerine başka bir kadın almak isterseniz ne kadar çok olursa olsun birincisine verdiğiniz hiçbir şeyi geri almayın"⁶³ mealindeki ayeti delil göstererek miktar sınırlamasına itiraz etmesi üzerine sonuçsuz kalmıştır. Fakat Hz. Peygamberin eşleri ve kızlarına 12 ukıyye'den (480 dirhem) (veya 12.5 ukıyye, 500 dirhem) daha fazla mehr verilmediği⁶⁴ ve evliliğin külfetsiz olması tavsiye edildiği için bu hususta insanları sıkıntıya sokacak aşırılıktan kaçınılması gerekir. Diğer bir ifade ile mehr az ya da çok vermede ifrat ve tefritten uzak orta yolu benimsemek her iki tarafın menfaati açısından daha uygundur.⁶⁵

Mehir miktarı, nikâh esnasında veya daha önce tarafların rızasıyla belirlenen mehre, "mehr-i müsemma/ belirlenen mehr" denir. İleride bir anlaşmazlığa sebep olmamak için bu şekilde belirlenmesi sünnettir. Belirlenen mehr ya tartışmaya sebep olmayacak şekilde bilinen ve mütekavvim olan bir mal olur ya da ekonomik değeri olan bir menfaat olur.⁶⁶ Mehrin belirlenmediği durumlarda mehr-i misil denen denk mehrin verilmesi gerekir. Mehr-i mislin belirlenmesinde, kadının kendi statüsüne yakın olan, babası tarafından yakın akrabası arasında yer alan kızların mehrleri esas alınır. Böyle bir akrabası yoksa o bölgedeki akranı yabancı kadınların mehrlerine bakılır.⁶⁷ Taraflar mehr konusunda akit anında belli bir şey üzerinde anlaşsalar fakat gösteriş ve övünmek için bunu insanlara daha farklı yansıtırsalar bu durumda gerçek iradeyi yansıtan akit anındaki belirlenen şey vacip olur.⁶⁸

Mehrin tamamı veya bir kısmı peşin olarak ödenebileceği gibi ödenmesi kısmen veya tamamen sonraya da bırakılabilir. Peşin ödenen mehre, mehr-i muaccel/peşin mehr; ödemesi ertelenen mehre ise mehr-i müeccel/vadeli mehr denir. Mehr peşin ödenmeyip vadeli olursa ödenecek zamanın tartışmaya mahal bırakmayacak şekilde açıkça belirlenmesi gerekir. Vade için belirli bir zaman tayin edilmemişse boşanma veya iki taraftan birinin vefatına kadar bu süre uzayabilir ve bu durumlarda ödenmesi peşin hale dönüşür.⁶⁹

Mehir, mücerret sahih akit ile vacip olur. Fakat sahih nikâhın gereği olan bu mehrin vücûbu, gayri müekkeddir, tamamen veya kısmen sukuta ihtimali vardır. Bunun tamamen lâzım olması; zifaf, halvet-i sahiha veya kocanın zifaftan önce ölmesine bağlıdır. Yani kadın bu üç

⁶³ en-Nisâ 4/20.

⁶⁴ Müslim (n 2) 'Nikah' 13; Ebû Dâvûd (n 46) 'Nikah', 28.; Zekât nisabı ("Gümüşün beş ukıyyeden azında zekât yoktur" Buhârî, "Zekât", 4 ve yoksulluk sınırı ("Bir ukıyyesi veya buna denk bir şeyi bulunduğu halde dilenen arsızlıkla dilenmiştir", Ebû Dâvûd, "Zekât", 23;) gibi hususlara dair hükümler ukıyye ile ilişkili olduğundan şer'î ukıyyenin belirlenmesine gerek görülmüştür. Hadis ve fıkıh âlimleri arasında Hz. Peygamber devrinde kullanılan Hicaz ukıyyesinin 40 dirheme denk geldiği hususunda görüş birliği vardır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz; Cengiz Kallek, 'Ukıyye', *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV Yayınları) 67 67–70.

⁶⁵ Bilmen (n 17) 2/116; Abdülhamid (n 40) 138.-118.

⁶⁶ Kâsânî (n 12) 2/277.

⁶⁷ Bilmen (n 17) 2/116-119; Karaman (n 40) 340; Çeker (n 25) 40 (HAK m 80); Abdülhamid (n 40) 141–144.

⁶⁸ Abdülhamid (n 40) 139.

⁶⁹ Bilmen (n 17) 2/118; Karaman (n 40) 1/339; Çeker (n 25) 40 (HAK m 81, 82); Abdülhamid (n 40) 140–141.

sebepten biri olursa mehrin tamamına hak kazanır.⁷⁰

Sahih nikahla evlenen kadın zifaktan veya sahih halvetten önce boşanırsa mehir akit sırasında belirlenmiş ise kadın belirlenen mehrin yarısına hak kazanır.⁷¹ Nikâh akdinin liân, îlâ veya kocanın irtidadı gibi bir sebeple sona ermesi halinde de kadın mehrin yarısına hak kazanır.⁷²

Mehir, nikâh akdi sırasında belirlenmemiş olur, boşama da zifaf veya sahih halvetten önce gerçekleşirse kadına mehir gerekmez. Ama onun gönlünü almak amacıyla “*müt’a*” denen miktarı içtihadı, örf ve günün şartlarına bırakılan mehr-i mislin yarısını geçmeyecek maddi bir hediye verilir.⁷³

Fasit bir nikahta zifaktan önce boşama gerçekleşirse veya nikâh sahih olmakla birlikte henüz zifaf veya halvet-i sahiha olmadan önce kadının sebep olmasıyla nikâh akdi sona ererse o takdirde kadın mehirden mahrum kalır. Kadının dinden dönmesi, kocasının usûl veya fûrûu ile beraber olması veya velisinin, denklik bulunmaması sebebiyle nikâhı feshetmesi hallerinde de kadın yine mehir alamaz.⁷⁴

B. Nafaka

1. Kavramsal Tahlil

Sözlükte sarf etmek, harcamak, tüketmek, yok olmak, helak olmak ve insanlar arasında yaygın olmak gibi manalara gelen nafaka⁷⁵ fıkıh ıstılahında; “Kişinin ailesinin yiyecek-içecek, giyecek, mesken ve tedavi gibi temel ihtiyaçları için yapmış olduğu harcamadır.”⁷⁶ “İhtiyaç ve yaşam için harcanan para, azık”,⁷⁷ “Yaşama ve yararlanmanın devamlılığını sağlamak için yapılması zorunlu harcamalar”,⁷⁸ “Geçimini üstlendiğine yiyecek, giyecek ve mesken temini”,⁷⁹ “Kocanın bakmakla yükümlü olduğu şahısların, sosyal seviyelerine göre normal bir hayat sürdürebilmeleri için ihtiyaç duydukları geçim masraflarının tümüne nafaka denir.”⁸⁰ şeklinde tanımlar yapılmaktadır.

Nafaka kelimesi Kur’an’da en geniş anlamıyla gönüllü veya mecburi yapılan her türlü

⁷⁰ Kâsânî (n 12) 2/291-295; Abdülhamid (n 40) 148-149; Karaman (n 40) 1/340; Çeker (n 25) 40 (HAK m 83); Bilmen (n 17) 2/124.

⁷¹ el-Bakara 2/237; İbnü’l-Hümâm (n 42) 3/322; Kâsânî (n 12) 2/296-299.

⁷² Abdülhamid (n 40) 153-157; Erturhan (n 40) 97.

⁷³ el-Bakara 2/236; İbnü’l-Hümâm (n 42) 3/325; Abdülhamid (n 40) 157-159; Karaman (n 40) 1/340; Çeker (n 25) 40 (HAK m 84); Bilmen (n 17) 2/142; Kâsânî (n 12) 2/295-296.

⁷⁴ Abdülhamid (n 40) 159-160; Karaman (n 40) 1/340; Çeker (n 25) 340-341 (HAK m 83, 85); Erturhan (n 40) 97.

⁷⁵ İbn Manzûr (n 15) ‘nefaka’, 10/357.

⁷⁶ Bilmen (n 17) 2/444; Karaman (n 40) 1/341.

⁷⁷ Ali Haydar Efendi, *Dürrü’l-Hükkâm Şerhu Mecelleti’l-Ahkâm* (Matbaa-i Ebu’z-Ziya 1330) ‘mecelle m 1054’.

⁷⁸ İbnü’l-Hümâm (n 42) 4/378; İbn Âbidîn (n 28) 3/571-572; Celal Erbay, ‘Nafaka’, *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV Yayınları 2006) 282 282.

⁷⁹ Zühaylî (n 31) 10/78.

⁸⁰ Ahmet Yaman, *İslam Aile Hukuku* (MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları 2022) 67.

harcama anlamında “Siz hangi hayrı yapsanız ...”⁸¹ ve “Yine, onlar küçük olsun büyük olsun hayır yolunda bir harcama yaptıklarında ...”⁸² şeklinde iki yerde isim olarak, “infak” mastarından türeyen kelimeler şeklinde ise 70’den fazla yerde geçmektedir.⁸³ Hadislerde de nafaka kelimesi ve aynı kökten türetilmiş birçok kelime yaygın olarak kullanılmıştır.⁸⁴

İslâm hukukunda nafaka kavram ve yükümlülüğünün aile hukukuyla sınırlı olmadığı, kişinin sorumluluğu altında bulunan diğer canlılar ve hatta canlı olmayan varlıklar için yapılması gereken harcamaları da kapsadığı görülmektedir. Bu sebeple nafaka, aile hukuku ilişkisinden doğan ve mülkiyet ilişkisinden doğan nafaka diye ikiye ayrılır. Aile hukuku ilişkisinden doğan nafaka; evlilik ve akraba nafakası, mülkiyet ilişkisinden doğan nafaka ise kölelerin, hayvanların ve cansız varlıkların nafakasıdır.⁸⁵ Diğer bir tasnife göre ise nafakanın sebebi; evlilik, akrabalık ve mülkiyettir.⁸⁶ Bizim konumuz eşlerin mali mükellefiyetleri bağlamında burada sadece evlilik nafakasıdır. Evlilik sebebiyle sadece eşler arasındaki nafaka, “Koca ile karısı arasında mali bir alacaklılık ve borçluluk ilişkisi.” şeklinde tanımlanmıştır.⁸⁷

2. Delilleri

Evlilik gereği kadının nafakasının kocasına ait olacağını Kur’an’ın; “...Onların normal ölçülerde yiyecek ve giyeceklerini sağlamak da çocuk kendisinden olanın (babanın) borcudur. Hiç kimse gücünü aşan bir şeyle yükümlü kılınmaz...”⁸⁸ ve “O (boşanmış) kadınları, durumunuza uygun olarak kendi oturduğunuz yerde oturtun ve onların imkânlarını daraltmak yoluyla kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını karşılayın... Varlıklı olan varlığından harcasın, rızkı daralmış bulunan da Allah’ın kendisine verdiği kadarından harcasın. Allah kimseyi kendi verdiğiinden fazlasıyla yükümlü tutmaz. Allah bir güçlüğü ardından bir kolaylık sağlayacaktır.”⁸⁹ ayetleri açıkça ifade etmektedir. Bu ayetlerde nafakanın; normal ölçüler içerisinde bir insanın en temel ihtiyacı olan yiyecek ve giyecek ile nafaka yükümlüsü olan erkek ister fakir olsun ister zengin her halükarda kendi mali durumuna göre bir de mesken olduğu net bir şekilde ortaya konmaktadır. Nafaka konusunda birçok hadis vardır. Bunlardan bir tanesi veda hutbesinde geçen “Kadınlar hakkında Allah’tan korkun. Onlar sizin himayenizedir. Onların sizin üzerinizde normal ölçülerde yiyecek ve giyecek hakları vardır.”⁹⁰ Hadisi ile Ebu Süfyan’ın hanımı Hind’in Hz. Peygambere gelerek Ebu Süfyan’ın cimriliği ve ev için gerekli harcamayı yapmadığına dair şikayette

⁸¹ el-Bakara 2/270. وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ

⁸² et-Tevbe 9/121. وَلَا يُنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً

⁸³ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *El-Mu’cemü’l-Müfehres Li-Elfâzi’l-Kur’ani’l-Kerim* (Daru’l-Hadis 2001) ‘nfk’ md.

⁸⁴ Arent Jean Wensinck, *El-Mu’cemü’l-Müfehres Li-Elfâzi’l-Hadis’in-Nebevi* (Daru’d-davet 1988) ‘nfk’ md.

⁸⁵ Erbay (n 78) 282.

⁸⁶ İbn Âbidin (n 28) 3/572; Hatib Şirbînî, *Muğni’l-Muhtac* (Ali Muhammed Muavviz ed, Daru’l-Kitabi’l-İlmiyye 1994) 5/151; Bilmen (n 17) 446; Zühaylî (n 31) 10/79.

⁸⁷ Celal Erbay, *İslam Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası* (Rağbet Yayınları 1998) 24.

⁸⁸ el-Bakara 2/233.

⁸⁹ et-Talak 65/6-7.

⁹⁰ Müslim (n 2) ‘Hac’, 19; İbn Mâce (n 46) ‘Menasik’, 84; Ebû Dâvûd (n 46) ‘Menasik’, 56.

bulunması üzerine Hz. Peygamber, “Sana ve çocuklarına normal ölçülerde yetecek kadar O’nun malından al.” demesi meşhurdur.⁹¹ Nafaka ile alakalı hem ayet hem de hadislerde geçen “el-ma‘ruf” kelimesini normal ölçüler içerisinde diye ifade ettik. Aslında bununla, kişinin yaşadığı bölgede insanlarca bilinen, örf haline gelen, ifrat ve tefritten/ cimrilik ve israftan uzak ve ailenin kendi mali durumuna göre gerekli olan harcamalar anlaşılmaktadır.⁹²

3. Nafakanın Hükümü, Kapsamı ve Miktarı

İslam hukukçuları sahih bir nikah sonucunda hükmen/hukuk gereği, evlilik birliğinde eşinin nafakasını temin etme sorumluluğunun kocaya vacip/lazım olduğunda ittifak etmişlerdir.⁹³ Ancak nafakanın kapsamı, miktarını belirlemede dikkate alınması gereken hususlar, nafakaya engel teşkil eden sebepler, kocanın nafakayı ödeyememesi ve ödemekten kaçınması durumları ile evliliğin sona ermesi süresindeki iddet döneminde nafaka gibi konuların ayrıntılarında birtakım farklı yaklaşımlar olduğu görülmektedir.⁹⁴

Sahi nikah sonucu vacip olan nafaka yükümlülüğünün evlilik süresince devam edeceği hususunda İslam hukukçuları fikir birliği içindedirler. Evliliğin sona ermesi durumunda iddet nafakası ödenip ödenmemesi ise evliliği sona erdiren sebeplere göre değişiklik gösterir.⁹⁵

Nafakayla ilgili ayet ve hadislerle binaen İslam hukukçularının çoğunluğuna göre kocanın nafaka borcuyla yükümlü olması için mutlaka zengin; kadının da fakir olması gerekmez. Koca, fakir, hasta ve gaip de olsa karısının nafakasını belli esaslar dahilinde temin etmek durumundadır.⁹⁶ Ancak Zâhiri hukukçu İbn Hazm’a göre zengin olan kadın fakir kocasının nafakasını temin etmekle yükümlüdür.⁹⁷

Kadın ister fakir ister zengin olsun nafakası hükmen/ hukuk gereği kocasına lazım gelir. Ayrıca takdir edilmesine gerek yoktur. Karı kocanın farklı dinlerden olması nafakaya engel değildir.⁹⁸

Fıkıh kitaplarında gerekli görülen nafaka; hak sahibinin yiyecek, içecek, giyecek, ev eşyası, kişisel temizlik malzemeleri, barınma ve gerektiğinde hizmetçi masraflarının sağlanmasıdır.⁹⁹ Bu bağlamda fıkıh kitaplarında dile getirilen bu maddeler, aslında yukarıda nafakanın delillerinde zikredilen “el-ma‘ruf” kelimesi ile kastedilen şeydir. Bu şey ise kişinin yaşadığı zaman, mekan ve imkana göre bir insanın gündelik hayatındaki temel/zorunlu

⁹¹ Buhârî (n 2) ‘Nafakat’, 9, ‘Ahkam’, 28.

⁹² Serahsî (n 12) 5/181.

⁹³ Merğînânî (n 25) 2/285; İbnü’l-Hümâm (n 42) 4/378-379; Abdülhamid (n 40) 195; Bilmen (n 17) 2/446; Ebû İshak Şîrâzî, *El-Mühezzebe Fî Fıkhi’l-İmam Eş-Şâfiî* (Daru’l-Kitabi’l-İlmiyye) 3/148; Muhammed b Ahmed İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-Müctehid ve Nihayetü’l-Muktesid* (Daru’l-Hadis 2004) 3/76-77.

⁹⁴ Abdülhamid (n 40) 198–224; Karaman (n 40) 1/341-343.

⁹⁵ Erbay (n 78) 282–283.

⁹⁶ el-Bakara, 2/228-229, 233, 236; en-Nisâ 4/19, 34; et-Talâk, 65/6-7; Buhârî (n 2) ‘Nafakat’, 1,9; Ebû Dâvûd (n 46) ‘Nikah’, 41.

⁹⁷ İbn Hazm (n 11) 254–255.

⁹⁸ İbn Âbidîn (n 28) 3/573-575.

⁹⁹ Karaman (n 40) 1/342; Abdülhamid (n 40) 204; Zühaylî (n 31) 10/79; Şîrbînî (n 86) 5/151.

ihtiyaçlarıdır. Bunların başında her insan için zorunlu olan yiyecek, giyecek ve mesken olduğu kesindir. Zühaylî (ö 1436/2015)'nin de belirttiği gibi tedavi ve ilaç masrafları önceleri temel bir ihtiyaç olarak görülmediği için nafaka kapsamında değerlendirilmemiştir.¹⁰⁰ Ancak günümüzde tedavi en temel ihtiyaçların başında gelir. Yiyecek-ıçecek, giyecek ve barınmayı nafakaya dahil edip tedaviyi dahil etmemek doğru olmaz.¹⁰¹ Bunun gibi daha önceleri temel ihtiyaçtan sayılmayıp fakat zamanla insanların gündelik hayatına giren ulaşım, haberleşme, eğitim gibi şeylerin masraflarının da nafaka kapsamında değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyim. Zira nafaka kapsamında değerlendirilen, gerektiğinde hizmetçi tutmak nasıl ki hayatı kolaylaştıran bir durumsa bugün de zikrettiğimiz hususlar aynı şekildedir.

Nafaka kapsamında farklı şeylerin zikredilmesi, nelerin nafaka kapsamında sayılıp sayılmayacağı hususunda İslâm hukukçuları arasında tam bir ittifak olmadığını göstermektedir. Fakat gerekli olan şeylerin karşılanmasında ifrat ve tefrite yani bir yandan israf/lüks ve gösterişe diğer yandan ise cimriliğe kaçmamak kaydıyla genel prensiplere ve özellikle örfe göre makul bir belirleme yapılması gerektiği hususunda görüş birliği oluşmuştur.¹⁰² Buna göre nafaka mükellefi olan koca, karısının normal şekilde hayatını devam ettirebilmesi için gerekli olan yiyecek, ıçecek ve diğer ihtiyaç maddelerini temin etmek, yazlık-kışık ayırımına dikkat ederek giyim ihtiyacını karşılamak ve onun için sosyal durumuna uygun dayalı dōşeli bir mesken temin etmek zorundadır. Bu hususlarda eşlerin malî durumu ve yaşadıkları çevrenin örf ve âdeti dikkate alınır.¹⁰³

Nafaka sadece kocanın mali durumuna göre mi yoksa her ikisinin durumuna göre mi takdir edileceği hususunda İslam hukukçuları farklı kanaatlere sahiptirler.¹⁰⁴ Bu hususta İmam Malik (ö 179/795) ve Ahmed b. Hanbel'e göre hem karının hem de kocanın mali durumları dikkate alınır. Her ikisi de zengin veya fakirse nafaka buna göre takdir edilir. Koca zengin karısı fakirse veya tersi olursa bu durumda kadının nafakası zengin ve fakirlerin nafakasının arasında orta halli olur. Bu görüşü Hanefî hukukçulardan Hassaf (ö 261/875) da benimsemiş ve bu mezhepte önceleri fetva buna göre verilmiştir. İmam Şafii (ö 204/820)'ye göre ise nafaka takdirinde sadece kocanın mali durumu dikkate alınır.¹⁰⁵ Bu görüşü ise Hanefî hukukçulardan Kerhî (ö 340/952) benimsemiştir. Bu görüş nafaka konusundaki ayetlerin (Bakara 236, Talak 7) delaletine daha uygundur.¹⁰⁶ Nafaka sorumluluğunu kısaca ifade edecek olursak Maliki ve Hanbelilere göre karı ve kocanın her ikisinin mali durumuna göre, Şafii ve Hanefîlere göre ise sadece nafaka ile mükellef olan kocanın mali durumuna göre dir.

Nafakanın günlük, haftalık, aylık veya yıllık olarak mı takdir edileceği konusu nafaka

¹⁰⁰ İbn Âbidîn (n 28) 3/575; Şîrbînî (n 86) 5/159.

¹⁰¹ Zühaylî (n 31) 10/98-99; Bilmen (n 17) 2/451.

¹⁰² Erbay (n 87) 27-31; Şemsettin Ulusal, 'İslam ve Türk Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Yükümlülüğünü Yerine Getirememesinin Tefrik/Boşanma Sebebi Olması' [2021] İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi 185, 187-188.

¹⁰³ Erbay (n 78) 282; Şîrbînî (n 86) 5/152-160; Zühaylî (n 31) 10/101-108; Abdülhamid (n 40) 204.

¹⁰⁴ İbn Rüşd (n 93) 3/77.

¹⁰⁵ Şîrâzî (n 93) 3/150-151.

¹⁰⁶ Serahsî (n 12) 5/182; Merğînânî (n 25) 2/285-286; Kâsânî (n 12) 4/23; İbnü'l-Hümâm (n 42) 4/379-380; Abdülhamid (n 40) 204-205; Karaman (n 40) 1/342; Zühaylî (n 31) 10/103.

ile mükellef olan kocanın kazancının durumuna göre. Eğer koca yevmiye usulü çalışıyorsa eşinin nafakasını günlük, haftalık usulü çalışıyorsa haftalık, aylık maaşla çalışıyorsa aylık, zenginse veya çiftçiler gibi yıllık kazanca sahipse yıllık ödemesi gerekir. Yiyecek noktasında bir insan için normal şartlarda yeterli olan miktar ne ise o takdir edilir. Giyecek konusunda ise en az bir kat yazlık bir kat da kışlık olmak üzere iki kat elbise gerekir. Lazım olan yiyecek ve giyecekler aynı olarak verilebileceği gibi bunların ücreti nakdi olarak da verilebilir.¹⁰⁷

Nafaka bağlamında koca sosyo-ekonomik durumuna uygun, gündelik hayat için gerekli olan tüm eşyalarıyla birlikte bir ev temin etmelidir.¹⁰⁸ Bunun en azından kullanımı kadının kendisine ait olacak, günümüzde yaygın bir şekilde de kullanımı olan 1+1 daireler gibi kilitli bir yer olması gerekir. Barınma ihtiyacının karşılanması hususunda temin edilecek evin, yalnız kaldığında kadının can, mal ve namus güvenliğinden endişe etmeyeceği nitelikte olması gerekir. Kadın, kocasının başka bir evlilikten olma temyiz çağına ermemiş küçük çocukları hariç diğer akrabaları ile aynı evde oturmaya mecbur değildir. Kadın da kocasının izni olmadan başka bir evlilikten olma çocuklarını -küçük bile olsalar- veya bir yakınına müşterek evde oturtamaz.¹⁰⁹

İslam hukukçuları, koca zengin ise ve kadın, hastalığı sebebiyle veya sosyal konumu itibarıyla evin işlerini bizzat kendisi yapamıyorsa hukuken buna zorlanamaz, bu durumda zengin olan koca karısına hizmetçi tutmak zorundadır derler. Ebu Yusuf hariç cumhuru fukahaya göre tek bir hizmetçi yeterlidir.¹¹⁰

Gerek kişisel gerekse ev için lazım olan temizlik alet ve maddelerinin temininin kocaya ait olduğu hususunda hukukçular ittifak etmişlerdir. Fakat süs/makyaj malzemelerinin lazım olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Malikiler hariç diğer mezheplere göre süs malzemeleri zorunlu olan nafaka kapsamında değil, kocanın isteğine bağlıdır. Malikilere göre ise eğer kadın bunları kullanmaya alışmış ve kullanmadığı takdirde zarar görmesi söz konusu ise kocanın bunları alması zorunludur.¹¹¹

4. Nafakanın Vacip Olmasının Sebebi, Şartları ve Nafakayı Düşüren Sebepler

Hanefilere göre kocanın nafaka ile mükellef olmasındaki sebep kocanın, sahih bir nikaha bağlı olarak karsını kendisi için alıkoymasıdır. Hatta birçok kitapta şu karşılaştırma yapılır, nasıl ki bir devlet memuru zamanını devlet işlerine ayırınca onun geçimi, maaşı devlete ait ise aynı şekilde kendisini/zamanını kocasına ayıran kadının geçimi de kocasına ait

¹⁰⁷ Serahsi (n 12) 5/181-184; Bilmen (n 17) 2/449-454; Muhammed b Ahmed Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî Ala Şerhi'l-Kebir* (Daru'l Fikir) 2/513.

¹⁰⁸ et-Talak 65/7.

¹⁰⁹ Alaaddin Haskefi, *Şerhu'd-Dürri'l-Muhtar Fi Tenviri'l-Ebsar* (Daru'l-Kitabi'l-İlmiyye 2002) 262; Merğînânî (n 25) 2/288-289; Bilmen (n 17) 2/450; Abdülhamid (n 40) 210-211.

¹¹⁰ Merğînânî (n 25) 2/287; Kâsânî (n 12) 4/24; Zühaylî (n 31) 10/106; Erbay (n 78) 282; Karaman (n 40) 1/342; Abdülhamid (n 40) 211.

¹¹¹ Zühaylî (n 31) 10/107-108; Bilmen (n 17) 2/449.

olacaktır.¹¹²

Hanefilerin dışındaki diğer mezheplere göre ise nafakanın vücüb sebebi nikah ile sabit olan karı-kocalık ilişkisidir.¹¹³ Bunlardan İmam Şafii, görüşlerini desteklemek için “Allah’ın, (iki cinse) birbirinden farklı özellik ve lutuflar bahşetmesi ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar.”¹¹⁴ ayetini delil getirmiştir. Hanefi hukukçu Kâsânî (ö 587/1191)’nin de belirttiği gibi bu ayet, erkeklerin nafaka ödeme sebebi ile aile reisi olduklarını yani evin mali sorumluluğunu alan kişinin ailede son sözü söyleme/reislik hakkı olduğunu ifade etmektedir, yoksa aile reisi olmaları sebebi ile nafaka vermeleri gerektiğini değil.¹¹⁵

Kocanın nafaka ile sorumlu olabilmesi için evlilik akdi sahîh olmalıdır, kadın fiilen ve fiziken evliliğe/zifafa hazır olmalı, kocasının belirlediği eve taşınmayı reddetmemeli veya kocasının izni olmadan evi terk edip gitmemelidir. Diğer bir ifade ile evliliğin tabii ve hukuki gereklerini yerine getirmekten imtina etmemelidir. Kadın evlilik hukukunun gereklerini yerine getirmekten kaçınırsa “*naşize*” konumuna düşer ve nafaka hakkını kaybeder.¹¹⁶

Kocanın nafaka sorumluluğunu düşüren sebeplerin diğerleri ise şunlardır. Kadının hapsedilmesi, gasp edilip kaçırılması, zifaftan önce zifafa mani olacak şekilde kendi ailesinin yanında hasta olup kalması, farz bir ibadet olan hac için dahi olsa sefere çıkmış olması. Çünkü bu durumlar evliliğin fiilen devam etmesine engel teşkil etmektedir. Ayrıca kadının kocasının yakınlarından biri ile hürmet-i musaharada bulunması veya irtidat gibi ayrılığa sebep olan bir suç işlemesi de kocanın nafaka sorumluluğunu düşürür.¹¹⁷

Kadın dışarıda bir işte kocasının izni ile çalışıyorsa nafakası yine kocasına aittir. Fakat kocasının izni olmadan çalışıyorsa *naşize*/itaatsiz sayılır ve nafaka hakkı düşer.¹¹⁸

5. Nafakanın Tespiti, Ödenmemesi veya Ödenememesi Halleri

Nafaka için gerekli olan bu şartların bulunması durumunda eşler, aralarında anlaşarak yani her iki tarafın rızası ile yukarıda nafaka kapsamında ifade ettiğimiz şeyler belirlenir ve koca bunları temin etmekle mükellef olur. Fakat gerekli tüm şartların bulunmasına rağmen mükellef olan koca nafakayı temin etmezse kadın mahkemeye başvurarak kendisine nafaka takdir ettirir.¹¹⁹ Böylece karşılıklı rıza veya mahkeme kararı ile sabit olan nafaka artık kocanın zimmetinde bir borçtur. Hanefî ve Hanbelilere göre böyle bir belirleme olmadan sadece nikah akdi ile -her ne kadar o andan itibaren vacip olsa da- borç olmaz. Buna göre kadın nikahtan

¹¹² Serahsî (n 12) 5/181; Merğînânî (n 25) 2/285; İbnü’l-Hümâm (n 42) 4/379; Abdülhamid (n 40) 195, 198.

¹¹³ Zühaylî (n 31) 10/95.

¹¹⁴ en-Nisâ 4/34.

¹¹⁵ Kâsânî (n 12) 4/16.

¹¹⁶ Zühaylî (n 31) 10/95-97; Çeker (n 25) 44, (HAK m 101); Bilmen (n 17) 2/454-458; Abdülhamid (n 40) 198-200.

¹¹⁷ Bilmen (n 17) 2/455; Zühaylî (n 31) 10/99; Abdülhamid (n 40) 200-202.

¹¹⁸ Karaman (n 40) 1/343; Zühaylî (n 31) 10/97.

¹¹⁹ Bilmen (n 17) 2/458; Zühaylî (n 31) 10/108; Erbay (n 78) 282.

sonra kendi malından veya borçlanarak kendisi için harcama yapsa bu kocaya borç olmaz.¹²⁰ Gerek rıza ile gerekse kaza/mahkeme kararı ile olsun takdir edilen nafaka miktarı veya ücreti, zamanla fiyatların değişmesi veya önceden takdir edilen şeylerin artık yeterli olmaması, ailenin mali durumundaki olumlu-olumsuz değişiklikler gibi sebeplerle sonradan yeniden düzenlenebilir.¹²¹

Mahkeme kararına rağmen hanımının nafakasını temin etmeyen zengin olup görünürde malı olan kocanın malları kocanın rızasının olup olmamasına bakılmadan yine mahkeme kararıyla satılmak suretiyle nafakayı ödemesi sağlanır. Zengin olduğu halde görünürde malı olmayan kocanın nafakayı ödememekte direnmesi halinde kadının istemesi durumunda mahkeme onu hapse mahkum edebilir. Çünkü bu durumda koca, karısına karşı yapması gerekli olan bir şeyden, nafaka sorumluluğundan kaçınmaktadır. Bu ise haksızlıktır.¹²² Koca, fakir ise hapsedilmez. O takdirde hâkim kadına nafaka takdir eder ve borç alabilmesi yani kocası adına borçlanabilmesi (*istidâne*) için kadına izin verir.¹²³

Nafaka ile mükellef olan koca fakirliği yüzünden nafakayı ödeyemez ise bu takdirde Malikilerin dışındaki hukukçulara göre koca bu sebeple nafaka mükellefiyetinden kurtulamaz. “Eğer eli darda olan birisi borçlu ise eli genişleyene kadar beklemek gerekir.”¹²⁴ ayetinin hükmü gereği zenginleşinceye kadar üzerinde borç kalır. Bu durumda Hanefilere göre hâkim, kadına kocası namına ya kendi malından harcamasına ya da borç almasına izin verir. Bu durumdaki kadın sonradan kocasının mali durumu düzelince harcadığı veya borç aldığı şeyleri ondan ister.¹²⁵

Hanefilere göre fakirlik sebebiyle nafakanın ödenememesi bir ayrılık sebebi değildir. Çünkü hâkimin kararıyla koca namına borçlanarak nafakanın temin edilmesi sağlanmış, böylece kadının hakkı korunmuştur. Eğer bu sebeple ayrılık kararı verilecek olsa evlilik kocanın rızası olmadan sona ereceğinden onun hakkı tamamen iptal edilmiş olur.¹²⁶

Şafii ve Hanbelilere göre fakirlik sebebi ile nafakanın temin edilememesi ayrılık sebebi olabilir. Kadın isterse bu duruma sabreder ve kocası namına borçlanır isterse ayrılık talep eder. Ayrılık talep etmesi halinde hâkim evliliğin feshine karar verir. Çünkü koca normal bir şekilde mükellef olduğu nafakayı temin edememiştir. Nasıl ki evliliğin normal bir şekilde devam etmesine engel teşkil eden iktidarsızlık veya birtakım bedeni rahatsızlıklar ayrılık sebebi ise daha büyük bir zarar doğuran nafakadan acizlik de aynı şekilde ayrılık sebebidir.¹²⁷

¹²⁰ Zühaylî (n 31) 10/111; Erbay (n 78) 282.

¹²¹ Çeker (n 25) 43, (HAK m 92); Bilmen (n 17) 2/458; Karaman (n 40) 1/343; Abdülhamid (n 40) 206.

¹²² Zühaylî (n 31) 10/108.

¹²³ Çeker (n 25) 43, (HAK m 96); Abdülhamid (n 40) 207–208.

¹²⁴ el- Bakara 2/280.

¹²⁵ Bilmen (n 17) 2/463.

¹²⁶ Bilmen (n 17) 2/464; Abdülhamid (n 40) 208.

¹²⁷ Bilmen (n 17) 2/465; Zühaylî (n 31) 10/109; Abdülhamid (n 40) 208–209; Erbay (n 78) 283.

Zühaylî, Malikilere göre fakirliği sebebiyle nafaka ödeyemeyen kocadan fakirliği müddetince nafaka sorumluluğu kalkar ve üzerine borç olmaz. Çünkü o infaktan acizdir, demektedir.¹²⁸ Fakat Bilmen (ö 1391/1971), Malikilerin bu konudaki görüşlerini şöyle açıklar. Fakir bile olsa rıza veya kaza ile takdir edilsin veya edilmesin her halükârda kadının nafakası kocasına aittir. Eğer koca, karısının nafakasını ödemezse kadının talep etmesi halinde şu durumlarda araları ayrılır. Koca nafakayı temin etmekten aciz olursa ve kadın da kocasının bu derece fakir olduğunu nikah anında bilmiyor idiyse kadının talebi ile hâkim ayrılık kararı verir. Kadın kocasının fakir olduğunu bilerek buna razı olduysa bu durumda ayrılık talep edemez. Koca nafakayı ödemekten aciz olduğunu iddia eder fakat bunu ispat edemezse hâkim derhal, ispat ederse belli bir süre tanır ve bu sürenin sonunda ayrılığa karar verir. Koca zengin olduğunu fakat nafaka ödemekten kaçındığını iddia ederse bir görüşe göre hapsedilir, diğer bir görüşe göre ise ayrılığa karar verilir. Fakir olduğunu iddia eden kocanın görünürde malı varsa karısının nafakası zorla da olsa o maldan ödenir. Kadın zengin bile olsa kocasının malı, yeterli olan nafakayı ödemeye yetiyorsa ayrılığa hükmedilmez.¹²⁹

Kocanın gaip olması sebebiyle nafakanın ödenip-ödenmemesi ve bu sebeple aralarının ayrılıp-ayrılmayacağı durumuna gelince İslam hukukçuları bu konuda farklı görüşlere sahiptirler. Aslında gaip olan kocanın nafaka ile sorumlu olduğu hususunda bütün hukukçular ittifak etmektedirler. Fakat bunun ne zamandan itibaren borç olduğu ve takdir edilen nafaka ödenmemesi durumunda ayrılığa karar verilip verilmeyeceği hususlarında farklı görüşler vardır. Hanefilere göre nafaka, ancak hâkimin kararı veya eşlerin anlaşması neticesinde borç olacağı için kadın böyle bir belirleme olmadan kendiliğinden bir harcamada bulursa bunu kocasından isteyemez.¹³⁰ Cumhura göre ise hâkim karar vermemiş olsa bile koca, nikah akdi ile kendisine vacip olan nafakayı ödemişse geçen sürenin nafakasını vermesi de üzerine borçtur.¹³¹ Farklı yaklaşımlar olmakla birlikte buradaki gaiplikten maksat nerede olursa olsun –ister yakın ister uzak- nafaka davası ile ilgili mahkemeye gelmeyen kişi kast edilir.¹³²

Hanefilere göre kadının müracaatı üzerine hâkim, eğer koca geride mal bırakmış ise onun malından yeterli olacak kadar kadına nafaka belirler, mal bırakmamış ise kadına, kocası adına borçlanmasını ve böylece nafakasını almasını emreder. Ancak hâkimin bu kararından itibaren nafaka adına yapılan harcamalar kocaya borç olur. Bu kararları verirken hâkim gaip olan kocanın hukukunu korumak amacıyla da kadından nafaka hakkı olduğuna ve kocasının da kendisine nafaka bırakmadığına dair yemin etme ve kefil gösterme gibi güvenceler ister. Bu noktada kocanın gaipliği sebebiyle eşlerin ayrılığına hükmedilmez.¹³³

Malikilere göre gaip olan kocanın nafaka sorumluluğu hazır olan kocanın sorumluluğu

¹²⁸ Zühaylî (n 31) 10/109.

¹²⁹ Bilmen (n 17) 2/464; Desûkî (n 107) 2/517.

¹³⁰ Kâsânî (n 12) 4/25; Merğînânî (n 25) 2/287; Bilmen (n 17) 2/476; Abdülhamid (n 40) 220.

¹³¹ Abdülhamid (n 40) 219.

¹³² Zühaylî (n 31) 10/109.

¹³³ İbn Âbidîn (n 28) 3/590; Kâsânî (n 12) 4/26-27; Zühaylî (n 31) 10/109-110; Bilmen (n 17) 2/467; Abdülhamid (n 40) 212-215.

gibidir. Bu durumda kadına, gaip kocasından nafaka alacağı olduğuna ve kocasının kendisine nafaka olarak bir şey ve vekil bırakmadığına dair yemin ettirilir. Gaip olan kocanın ne tür malı olursa olsun hâkim, o maldan gerekli olan nafakayı takdir eder. Gaip olan kocanın nafaka ödemesi sorunlu ise eğer nerede olduğu biliniyor ve yeri yakınsa kadının müracaatı üzerine hâkim, ona karısının nafakasını ödemesini aksi halde boşama kararı vereceğini bildirir. Eğer nerede olduğu bilinmiyorsa hâkim belirli bir süre bekleme süresi tanır, bu sürenin dolması neticesinde yine ayrılığa karar verir. Gerekli olan bu bekleme süresi savaş gibi tehlikeli bir durumda ise askerlerin veya esirlerin eve dönüşünden itibaren bir yıl, böyle bir durum söz konusu değilse dört yıldır. 1917 tarihli Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi genel olarak Hanefilerin görüşlerini almakla birlikte bu hususta Malikilerin bu görüşünü almıştır.¹³⁴ Malikilerde şöyle de bir görüş vardır; eğer gaip olan koca uzak bir yerdeyse ve karısının bulunduğu yerde onun bir malı yoksa veya malı olup da karısının ancak meşakkatle elde edeceği nitelikteyse karısının boşanma talep hakkı vardır. Fakat hâkimin kararıyla da olsa karısının o malı kolaylıkla elde etme imkanı varsa o zaman boşanma hakkı yoktur.¹³⁵

Şafiilere göre gaip olan kocanın nerede olduğu biliniyorsa hâkim, kadının müracaatı halinde kocasına durumu bildirir ve gelmesi mümkün olan zamana kadar bir süre tanır. Koca bu süre zarfında mazeretsiz gelmezse hâkim, aleyhine nafaka takdir eder. Bu nafaka kocanın malı varsa malından alınır, malı yoksa karısına onun namına borç alması için izin verilir. Bu imkan da yoksa o zaman kadın nikahını feshettirebilir. Gaip olan kocanın nerede olduğu bilinmiyorsa hâkim gerekli araştırmayı yaptıktan sonra koca hala ortaya çıkmazsa onun malından gerekli olan nafakayı takdir eder. Hanefilerde olduğu gibi hâkim burada gaip olan kocanın hukukunu korumak adına kadından harcayacağı nafaka karşılığında bir kefil ister.¹³⁶ Hanefi hukukçu İbn Âbidin bu meseleyi açıklarken Şafiilerde asıl olan görüşün kocanın mali durumu iyi olduğu sürece kendisinden haber alınmadığı için malından nafaka istenmesi sorunlu olsa bile ayrılığa karar verilmeyeceğini söyler.¹³⁷

Hanbelilere göre ise zifaktan önce gaip olan kocanın karısı için nafaka takdir edilmez. Zifaktan sonra ise her halükarda nafaka gerekli olduğundan hâkimin kararı olmasa dahi geçmişte birikmiş veya gelecekteki nafaka koca için bir borçtur. Gaip olan kocanın malı varsa malından nafaka ödenir, malı yoksa karısı onun adına borç alır ve nafakasını temin eder. Bu imkan da yoksa o zaman kadın nikahını feshettirebilir. Bu fesih kadının talebi ile hâkim tarafından veya hâkimin emretmesi ile koca tarafından olur. Bu fesih tefrik olduğu için ric'î talak da olduğu gibi geri dönme imkanı yoktur.¹³⁸

¹³⁴ Çeker (n 25) 54–55, (HAK m 126, 127); Bilmen (n 17) 2/469; Zühaylî (n 31) 10/110.

¹³⁵ Abdülhamid (n 40) 216. Ayrıca bu hususta Malikilerin farklı görüşleri için aynı yere bakınız.

¹³⁶ Muhammed b İdris Şafii, *El-Üm* (2. Baskı, Daru'l Fikir 1983) 5/96; Bilmen (n 17) 2/470; Abdülhamid (n 40) 215–216.

¹³⁷ İbn Âbidîn (n 28) 3/590.

¹³⁸ İbn Kudâme (n 21) 8/206–207; Bilmen (n 17) 2/470; Abdülhamid (n 40) 217.

6. İddet Nafakası

İslam hukukuna göre evlilik birliği sona erince koca, nafaka ile sadece iddet süresince sorumludur. Diğer bir ifade ile ayrılık sonrası süresiz, ömür boyu bir nafaka mükellefiyeti söz konusu değildir. İddet süresince nafaka ödenip ödenmeyeceği meselesi ise ayrılığın hangi sebeple meydana geldiğine göre değişir.

Evliliği sona erdiren hallerden birisi ölümdür. Kocasının ölümü halinde kadın hamile olsa bile İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre iddet nafakası gerekmez. Çünkü bu durumda kadın mirasçı sıfatıyla kocasının terikesinden kendi hissesine düşeni alır. Hanefilere göre kocası ölen kadının mesken hakkı da bulunmazken diğer üç mezhebin hukukçularına göre kadının mesken hakkı vardır. Fasit nikahla nafaka gerekmediği gibi fasit veya şüpheli nikahtan sonra araları ayrılmış olan kadına iddet nafakası da gerekmez.¹³⁹ Kadının irtidat etmesi veya hürmet-i musâharede bulunması sebebiyle ayrılık olması halinde de iddet nafakası gerekmez.¹⁴⁰ Kısaca ifade edecek olursak sadece ölüm, fasit nikah ve kadının yasak bir fiili işlemesi neticesinde oluşan ayrılık sebebiyle iddet bekleyen kadına nafaka gerekmez.

Ayrılık kocanın boşaması sebebiyle meydana gelmişse ric'î talâkta kadın hamile olmasa bile iddet nafakasını hak eder. Çünkü evlilik bağı hala devam etmektedir. Bâin talâkta kadının hamile olması durumunda fakihlerin büyük çoğunluğuna göre kadın nafakayı hak eder. Kadın hamile değilse Hanefilere göre hem mesken hem de nafaka hakkı, Mâlikî ve Şâfiîler'e göre sadece mesken hakkı vardır. Hanbelîlere göre ise ne nafaka ne de mesken hakkı vardır.¹⁴¹

Evlilik kocanın irtidat etmesi veya hürmet-i musâhare gerektirecek bir fiili işlemesi sebebiyle yahut kadının bülûğ muhayyerliği, kefâet/denklik şartının gerçekleştirilmesi, mehrinin mehr-i misilden düşük olması veya sağlık gerekçelerine dayanarak yaptığı başvuru üzerine hâkimin nikâhı feshetmesi hallerinde de koca iddet nafakasını ödemekle mükelleftir.¹⁴²

SONUÇ

İslam hukuku aileye büyük önem vermiştir. Bir erkekle bir kadının nikâh ile bir araya gelmeleriyle evlilik birliği kurulmuş ve bu iki farklı insan hukuki bir bağ ile birbirlerine bağlanarak karı-koca olmuştur. Bu ortak hayat karı ve kocaya birtakım haklar sağladığı gibi birtakım sorumluluklar da yükler. Bu hak ve sorumlulukların bir kısmı sosyal konular iken diğer bir kısmı ise mali konulardır. Ailedeki mali harcamadan eşlerden biri mi yoksa her ikisi de mi sorumludur. İşte bu soruların cevabını tespit etmek amacıyla yapmış olduğumuz bu çalışmamızda şu sonuçları elde etmiş bulunmaktayız.

İslam hukukuna göre genel manada erkek de kadın da hukuki mükellefiyetler ile bağlıdır. Ancak evlilik hukuku içerisinde erkeğin toplum hayatındaki konumu sebebiyle ailenin

¹³⁹ Kâsânî (n 12) 4/29; İbn Âbidîn (n 28) 3/609; Bilmen (n 17) 2/491; Zühaylî (n 31) 10/111; Erbay (n 78) 283.

¹⁴⁰ İbn Âbidîn (n 28) 3/609; Bilmen (n 17) 2/489; Erbay (n 78) 283.

¹⁴¹ Zühaylî (n 31) 10/111-112; Bilmen (n 17) 2/488-494; Erbay (n 78) 283.

¹⁴² Bilmen (n 17) 2/489.

tüm mali masrafları ile erkek mükelleftir.

Malikiler hariç İslam hukukçularının çoğunluğuna göre kadının kendisine verilen mehirle veya şahsi malı ile çeyiz yapma zorunluluğu olmadığı gibi ailesinin de çeyiz yapma zorunluluğu yoktur. Maliki hukukçular ise ileri sürdükleri şartların bulunması durumunda kadının, kendisine verilen mehire denk ve örfü uygun bir şekilde çeyiz hazırlama yükümlülüğünün olduğunu söylemektedirler. Tabii İslam toplumlarında farklı şekillerde var olan çeyiz uygulamaları gerek kadının kendisinin gerekse ailesinin çeyiz hazırlamalarına mani bir durumun da olmadığını göstermektedir.

Zorunlu olmamakla birlikte kadınların kendi mallarından gönüllü olarak eşleri ve ailesi için harcama yapmalarına Kur'an'da izin verilmiş ve bu durum hadislerde teşvik edilmiştir. Bu mali harcamanın bir şekli olan çeyiz birçok maslahata binaen hem geçmişte hem de günümüzde Müslümanlar arasında yaygın bir şekilde uygulanmaktadır. Bu verilerden hareketle ve Malikilerin çeyizin hukuki gerekliliğini örfi uygulamalara dayandırmaları gerçeğini de dikkate alarak ileride bir anlaşmazlık çıkması halinde problemin kolayca çözülebilmesi için İslam hukuku açısından çeyizin hukuki gerekliliği belli bir düzenlemeye tabi tutulabileceği kanaatindeyiz.

Kadın için ekonomik bir güvence olan mehir, kadının nikâh veya zifaf sonucunda hak ettiği şeydir. Malikiler hariç diğer mezheplere göre mehir evliliğin şartlarından değil sonuçlarından biridir. Bu sebeple taraflar mehri kararlaştırmamış olsalar dahi evliliğin kurulması ile kadın, mehir-i misile hak kazanır.

Mehrin miktarı konusunda Hanefiler 10, Malikiler 3 dirhem gümüş değerini alt sınır kabul ederken Şafii ve Hanbeliler bir alt sınır belirlememiştir. Tüm mezheplere göre mehir için bir üst sınır yoktur. Mehir miktarının belirlenip belirlenmemesine göre mehir-i müsemma ve mehir-i misil diye tamamı veya bir kısmının peşin olarak ödenip ödenmemesine göre ise mehir-i muaccel ve mehir-i müeccel diye ikiye ayrılır. Mehir-i müeccelde ödeme zamanı için belirli bir zaman tayin edilmemişse boşanma veya iki taraftan birinin vefatı ile mehir peşin hale dönüşür.

Mehir, sahih akit ile vacip olur fakat kadın ancak zifaf, halvet-i sahiha veya kocasının zifaftan önce ölmesi ile mehrin tamamına hak kazanır. Mehir belirlendikten sonra kadın zifaftan veya sahih halvetten önce boşanırsa veya nikâhın liân, ilâ veya kocanın irtidadı gibi bir sebeple sona ermesi halinde kadın mehrin yarısına hak kazanır. Mehir belirlenmeden zifaf veya sahih halvetten önce boşama gerçekleşirse kadına mehir gerekmez. Bu durumda "müt'a" denen bir hediye verilir. Fasihtan önce boşama gerçekleşirse veya nikâh sahih olmakla birlikte henüz zifaf veya halvet-i sahiha olmadan önce kadının sebep olmasıyla nikâh sona ererse kadın mehir alamaz.

İslam hukukçuları sahih bir nikah sonucunda evlilik birliğinde eşinin nafakasını temin etme sorumluluğunun kocaya vacip olduğunda ittifak etmişlerdir. İslam hukukçularının çoğunluğuna göre koca fakir, hasta ve gaip de olsa karısının nafakasını temin etmek zorundadır.

Nafaka sorumluluğu Maliki ve Hanbelilere göre karı ve kocanın her ikisinin mali durumuna göre, Şafii ve Hanefilere göre ise sadece kocanın mali durumuna göredir. Lazım olan yiyecek ve giyecekler aynı olarak verilebileceği gibi bunların ücreti nakdi olarak da verilebilir. Nafaka olarak hazırlanacak ev güvenli ve gündelik hayat için gerekli olan tüm eşyaları ile birlikte olmalıdır. Koca zengin ise ve kadın, hastalığı veya sosyal konumu sebebiyle evin işlerini bizzat kendisi yapamıyorsa bu durumda hizmetçi tutmak zorundadır. İslam hukukçuları temizlik alet ve maddelerinin temininin kocaya ait olduğu hususunda ittifak etmekle birlikte süs/makyaj malzemelerinin lazım olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Nafakanın vücüb sebebi Hanefilerin dışındaki mezheplere göre nikah ile sabit olan karı-kocalıktır. Hanefilere göre ise kocanın, sahih bir nikaha bağlı olarak karsını kendisi için alıkoymasıdır. Kocanın nafaka ile sorumlu olabilmesi için nikah sahih olmalı, kadın fiilen ve fiziken evliliğe hazır olmalı ve evliliğin tabii ve hukuki gereklerini yerine getirmelidir. Kadın evlilik hukukunun gereklerini yerine getirmekten kaçınırsa nafaka hakkını kaybeder. Evliliğin fiilen devam etmesine engel teşkil eden durumlarda da kocanın nafaka sorumluluğu yoktur.

Karşılıklı rıza veya mahkeme kararı ile sabit olan nafaka kocanın zimmetinde bir borçtur. Nafakasını ödemeyen zengin kocanın malları satılmak suretiyle nafakayı ödemesi sağlanır. Nafakayı ödememekte direnmesi halinde kadının istemesi durumunda mahkeme onu hapsedebilir. Fakirlik sebebiyle nafakanın ödenememesi Hanefilere göre bir ayrılık sebebi olmadığı gibi kocanın hapsedilmesi için de bir sebep değildir. Bu durumda hâkim kocası adına borçlanabilmesi için kadına izin verir. Şafii ve Hanbelilere göre bu durumda kadın isterse kocası namına borçlanır isterse ayrılık talep eder. Malikilere göre ise kadın kocasının bu derece fakir olduğunu nikah anında bilmiyorsa kadının talebi ile hâkim ayrılık kararı verir. Kadın kocasının fakir olduğunu bilerek buna razı olduysa ayrılık talep edemez.

Hanefilere göre kocanın gaipliği sebebiyle eşlerin ayrılığına hükmedilmez. Diğer mezheplere göre ise kocanın gaipliği sebebiyle nafaka hiçbir şekilde temin edilemiyorsa son çare olarak ayrılığa karar verilebilir.

İslam hukukuna göre evlilik birliği sona erince koca, nafaka ile sadece iddet süresince sorumludur. Ancak ayrılık ölüm, fasit nikah ve kadının yasak bir fiili işlemesi sebebiyle olmuşsa bu durumlarda iddet bekleyen kadına nafaka gerekmez.

KAYNAKÇA

- Abdülhamid MM, *El-Ahvâlü 'ş-Şahsiyye* (3. Baskı, Matbaatü's-Saadet 1966)
- Adevi A b. A, *Hâşiyetü'l-Adevi Ala Kifayeti't-Talibi'r-Rabbani* (Yusuf eş-Şeyh Muhammed ed, Daru'l Fikir 1994)
- Ali Haydar Efendi, *Düreru'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm* (Matbaa-i Ebu'z-Ziya 1330)
- Avcı M, *Türk Hukuk Tarihi* (10. Baskı, Atlas Akademi 2021)
- Aydın MA, 'Mehir', *DİA* (TDV Yayınları 2003) 389
- Bilmen ÖN, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu* (Bilmen Basım ve Yayınevi)
- Buhârî M b. İ, *Şahîh-i Buḥârî* (Sultaniyye Matbatu'l Kubra el-Emiriyye 1311)
- Çeker O, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi* (7. Baskı, Mehir Vakfı Yayınları 2021)
- Dârekutnî A b. Ö, *Sünenü'd-Dârekutnî* (Şuayb el-Arnâvud ed, Müessesetü'r-Risale 2004)
- Desûkî M b. A, *Hâşiyetü'd-Desûkî Ala Şerhi'l-Kebir* (Daru'l Fikir)
- Ebû Dâvûd S b. E, *Sünen-i Ebû Dâvûd* (el-Mektebetü'l Asriyye)
- ed-Dîb AM, 'Çeyiz', *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV Yayınları 1993) 296
- el-Avayişe H b. A, *El-Mevsûatü'l-Fıkhiyyeti'l-Müyesera* (Mektebetü'l-İslamiyye 1429)
- er-Râzî M b. EB, *Muhtar'us-Sıhah* (Yusuf eş-Şeyh Muhammed ed, 5. Baskı, el-Mektebetü'l Asriyye 1999)
- en-Nesâî A b. A, *Es-Sünen* (Hasan Abdü'l Mün'im Şelebi ed, Müessesetü'r-Risale 2001)
- en-Nevevî Y b. Ş, *Minhacü't-Talibin ve Umdeti'l-Müftin Fi'l-Fıkh* (Daru'l Fikir 2000)
- Erbay C, *İslam Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası* (Rağbet Yayınları 1998)
- , 'Nafaka', *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV Yayınları 2006) 282
- Erturhan S, *Temel Fıkıh Bilgileri* (Hikmet Yayınevi 2017)
- Firuzabadi M b. Y, *El-Kamusü'l-Muhit* (8. Baskı, Müessesetü'r-Risale 2005)
- Fuâd Abdülbâkî M, *El-Mu'cemü'l-Müfehres Li-Elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim* (Daru'l-Hadis 2001)
- Gürpınar D, 'Eşlerin Evlilik Birliğinin Giderlerine Katılma Borcu' (2013) 8 Yaşar Üniversitesi E-Dergi 1293
- Hallaf A, *Ahkâmü'l-Ahvâli 'ş-Şahsiyye Fi 'ş-Şeriatü'l-İslâmiyye* (2. Baskı, Daru'l-Kutübü'l-Mısriyye 1938)
- Haskefî A, *Şerhu'd-Dürri'l-Muhtar Fî Tenviri'l-Ebsar* (Daru'l-Kitabi'l-İlmiyye 2002)
- İbn Âbidîn ME b. Ö, *Reddû'l-Muhtâr 'ale'd-Dürri'l-Muhtâr* (Şeriketü Mustafa el-Bâbî el-Halabî 1966)

- İbn Bezîze A b. İ, *Ravzatü'l-Müstebîn Fi Şerhi Kitabi't- Telkîn* (Abdüllatif Zükağ ed, Daru İbn Hazm)
- İbn Ebû Zeyd A b. A, *En-Nevadir ve 'z-Ziyadat Ala Ma Fi'l-Müdevvene ve Gayriha Mine'l-Ümmehat* (Muhammed el-Hacci ed, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî 1999)
- İbn Hanbel A b. M, *El-Müsned* (Müessesetü'r-Risale 2001)
- İbn Hazm M b. A, *El-Muhallâ Bi'l-Âsâr* (Abdülğaffâr Süleyman el-Bendârî ed, Daru'l Fikir)
- İbn Kâdî Şühbe M b. EB, *Bidâyetü'l-Muhtâc Fi Şerhi'l-Minhâc* (Daru'l Minhac 2011)
- İbn Kudâme A b. A, *El-Muğnî* (Abdullah et-Türkî ed, Dâru Alemi'l Kütüp 1997)
- İbn Mâce M b. Y, *Sünenü İbn Mâce* (Şuayb el-Arnâvud ed, Daru'r Risale el Alemiyye 2009)
- İbn Manzûr M b. M, *Lisânü'l-Arab* (3. Baskı, Daru Sadır 1414)
- İbn Mühenna A b. G, *El-Fevakihü'd-Devani Şerhi Ala Risaleti İbn Ebî Zeyd El-Kayrevani* (Daru'l Fikir 1995)
- İbn Rüşd M b. A, *El-Beyân ve't-Tahsil: Ve's-Şerhu ve't-Tevcihu ve't-Ta'lilu Fi Mesaili'l-Müstahrece* (Muhammed Hacci ed, 2. Baskı, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî 1988)
- İbn Rüşd M b. A, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid* (Daru'l-Hadis 2004)
- İbnü'l-Hümâm K, *Fethu'l-Ğadir* (Şeriketü Mustafa el-Bâbî el-Halabî 1970)
- Kacır T, *İslam Hukuk Düşüncesinde Mali Mükellefiyetler Açısından Nisap* (Fecr 2018)
- Kadi Abdülvehhab A b. A, *Kitâbü't-Telkin Fi'l-Fıkhi'l-Maliki* (Ebu Üveys Muhammed ed, Daru'l-Kutübi'l-İlmiyye 2004)
- Kahveci N, *İslam'a Göre Aile Bireylerinin Sorumlulukları* (Hikmetevi Yayınları 2017)
- Kalender A, 'Evliliğin Genel Hükümleri' in Metin İkizler, Tüzüner Özlem (ed), *Medeni Hukuk II-Aile Hukuku* (Adalet Yayınevi 2023)
- Kallek C, 'Ukiyye', *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV Yayınları) 67
- Karakelle A ve Özbağı T, 'Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Bağlamında Çeyiz Geleneği "Erzurum Örneği"' (2019) 23 Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi 668
- Karaman H, *Mukayeseli İslam Hukuku* (5. Baskı, Nesil yayınları 1996)
- Karayaka H, *İslam Borçlar Hukukunda Akit Hürriyeti* (1. Baskı, Kitap Dünyası Yayınları 2022)
- Kâsânî A, *Bedâ'i'u's-Şanâ'i' Fi Tertîbi's-Şerâ'i'* (Daru'l-Kutübü'l-İlmiyye)
- Kişnavi EB b. H, *Eshelü'l-Medarik Şerhi Irşadi's-Salik* (3. Baskı, Daru'l Fikir)
- Köse Ü, 'İslâm Aile Hukuku Açısından Çeyiz' [2019] Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 98
- Kudûrî A b. M, *Muhtasarı Kudûrî* (Kâmil Muhammed Muhammed Uveyza ed, Dârü'l-

Kütübi'l-İlmiyye 1997)

Merğînânî B, *El-Hidâye* (Talal Yusuf ed, Daru İhyai't Türesi'l Arabî)

Müslim M b. H, *El-Câmi 'u's-Şahîh* (Dâru İhyai'l Kutbi'l Arabiyye 1374)

Özbay İ, 'Çeyiz Senedine İlişkin Davalarda Söz Konusu Olabilecek Çeşitli Hukuki Sorunlar'
(2010) 6 Legal Medeni Usul ve İcra- İflas Hukuku Dergisi 501

Sâbık S, *Fikhü's -Sünne* (3. Baskı, Daru'l Kitabi'l Arabiyye 1977)

Şafii M b. İ, *El-Üm* (2. Baskı, Daru'l Fikir 1983)

Serahsî M b. A, *El-Mebsût* (Daru'l- Ma'rife 1993)

Şîrâzî Eb İ, *El-Mühezzeb Fî Fıkhi'l-İmam Eş-Şafii* (Daru'l-Kitabi'l-İlmiyye)

Şîrbînî H, *Muğni'l-Muhtac* (Ali Muhammed Muavviz ed, Daru'l-Kitabi'l-İlmiyye 1994)

Ulusal Ş, 'İslam ve Türk Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Yükümlülüğünü Yerine Getirememesinin Tefrik/Boşanma Sebebi Olması' [2021] İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi 185

Wensinck AJ, *El-Mu'cemü'l-Müfehres Li-Elfâzi'l-Hadis'in-Nebevi* (Daru'd-davet 1988)

Yaman A, *İslam Aile Hukuku* (MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları 2022)

Zühaylî V, *El-Fikhü'l-İslâmî ve Edilletuhu* (Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy ve H Fehmi Ulus trs, Risale Yayınevi 1994)